

EEN VLAAMSE INBRENG IN DE VRIJZINNIGE ACTIE
ROND DE SCHOOLKWESTIE IN DE JAREN '30:
*Van de Vrienden van het Officieel Onderwijs naar het
Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel
Onderwijs.*

DOOR

JEFFREY TYSENS

*Postdoctoraal Onderzoeker van het NFWO
Vrije Universiteit Brussel*

1. INLEIDING.

In een andere publicatie¹ hebben we uitgebreid betoogd dat het vrijzinnige verzet tegen de schoolpolitieke compromissen van na de eerste wereldoorlog in hoofdzaak een Franstalige aangelegenheid was, zeker in de jaren '20. Het is daarom geenszins verwonderlijk dat deze oppositie zich in de eerste plaats richtte tegen de opgedreven subsidiëring van het katholieke net: dat paste inderdaad goed binnen de logica van de schoolkwestie in Brussel en in grote delen van Wallonië. Het verlenen van subsidies aan het katholiek onderwijs door de centrale overheid was daar een fundamenteel probleem omdat dit rechtstreeks inwerkte op de concurrentie tussen twee netten, die er met min of meer vergelijkbare wapens tegenover elkaar stonden: het officieel onderwijs was er door de lagere overheden immers oneindig veel beter uitgebouwd dan in Vlaanderen. De traditionele verdedigers van het officieel onderwijs stonden in Brussel en in de Waalse industriebekkens electoraal veel sterker dan in het Vlaamse landsgedeelte en hadden er weinig nood aan schoolpolitieke compromissen met de katholieke partij. In Vlaanderen bleef de katholieke partij echter domineren, zeker op het voor de onderwijsorganisatie zo belangrijke niveau van de gemeenten en de provinciën. Zowel binnen de

1. J. TYSENS, *Strijdpunt of pasmunt? Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1940*, Brussel, VUB-Press, 1993, 376 p.

liberale als binnen de socialistische beweging was de tendens tot schoolpolitieke toegevingen daar veel groter dan in Brussel en Wallonië. De oppositie van de antiklerikale vleugel was er in beide partijen relatief zwak. Verder was het weerwerk van de weinig gestructureerde vrijzinnige groepen in Vlaanderen al evenmin zeer gewichtig. Een blik op de Vlaamse inplanting van de belangrijkste vrijzinnige drukingsgroep op schoolpolitiek vlak, de *Ligue de l'Enseignement*, leert ons veel daaromtrent.

Inderdaad, de aanhang van de *Ligue* in Vlaanderen was allesbehalve indrukwekkend. Er bestond slechts één afdeling te Antwerpen. Die was in 1926 ontstaan door de omvorming van een pas gestichte *Bond ter Verdediging der Onzijdige Scholen* en dankte zijn succes klaarblijkelijk vooral aan de weerstanden tegen het onderwijsbeleid van Huysmans en zijn opvolgers in het schepencollege.² Alle andere pogingen om secties op te richten in Geraardsbergen, Blankenberge, Gent, Knokke of Oostende mislukten. Met het aantal organisaties uit Vlaanderen dat collectief was aangesloten bij de *Ligue* was het ietwat beter gesteld, hoewel men ook hier niet bepaald van een massale aanwezigheid kan spreken. In het begin van de jaren '20 ging het voornamelijk om liberale, min of meer vrijzinnige en niet zelden ook Francofone³ kringen uit Antwerpen, Leuven, Brugge, Tienen, Kortrijk en vooral uit het Gentse. Het bepaald weinig vlaamsgezinde standpunt van de *Ligue de l'Enseignement* tegenover de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit zal daar wel niet vreemd aan geweest zijn.⁴ De Vlaamse oudleerlingenbonden en kringen ter verdediging van de officiële scholen waren vooralsnog weinig talrijk in de rangen van *Ligue*.⁵ Dat veranderde enigszins naar het einde van de jaren '20 toe en zeker in het begin van de jaren '30 sloten er steeds meer verenigingen van dat type aan bij de *Ligue*. Deze geleidelijke verschuiving in het karakter van de bij de *Ligue* aangesloten Vlaamse organisaties was

2. Brief L. Peeters aan Smelten, 1 maart 1926; brieven Louette aan Smelten, 12 mei 1926 en 9 september 1926, Archief Ligue de l'Enseignement (A.L.E.), 1926, 501.

3. Zo was bijvoorbeeld de *Association pour la Propagation de la Langue Française* van Tienen aangesloten.

4. De *Ligue* had op 9 januari 1923 daaromtrent een vrij franskiljonse motie gestemd en had besloten deel te nemen aan een manifestatie van de *Ligue Nationale pour la Défense de l'Université de Gand et de la Liberté des Langues*. Dat leidde tot het ontslag van tal van prestigieuze vlaamsgezinde vrijzinnigen zoals Jozef Vercoullie en Julius Hoste. Zie: Diverse correspondentie, A.L.E., 1923, 202.

5. Lijst aangesloten verenigingen, A.L.E., 1924, 201.

illustratief voor wat er daar globaal aan het bewegen was op het vlak van de gestructureerde verdediging van de officiële school.

Geleidelijk ontstonden er – naast de soms al wel langer actieve oudleerlingenbonden – bescheiden organisaties rondom het officieel onderwijs, vaak buiten de traditionele centra als Gent en Antwerpen, welke zich kennelijk min of meer spontaan en alleszins buiten elk nationaal verband ontwikkelden. Veelal waren lokale schoolconflicten de rechtstreekse aanleiding voor de ad hoc oprichting van dergelijke verenigingen, die zich dan gaandeweg bestendigden rond globaler geformuleerde doelstellingen inzake het bevorderen van het officieel onderwijs. Deze jonge organisaties belichaamden zowat een langzaam ontluikende, vrijzinnige tegencultuur in het katholieke Vlaanderen, *la Flandre profonde*, waar de Brusselse *Ligue* als zodanig niet kon of niet wilde doordringen. Het is zeker opvallend dat West-Vlaanderen in deze ontwikkeling voorop liep en ook richtinggevend heeft gewerkt in de specifieke schoolpolitieke visie van deze stroming, die men in de loop van de jaren '30 steeds vaker als de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* zou gaan omschrijven. Deze stroming zou zowel binnen de vrijzinnige verenigingen als binnen de twee partijen van de linkerzijde een niet onbelangrijke invloed gaan uitoefenen op de schoolpolitieke opties.

2. DE SPECIFIEKE CONSTELLATIE IN WEST-VLAANDEREN.

Een korte beschrijving van de toestand van het officieel onderwijs in West-Vlaanderen in 1935 doet snel begrijpen waar het probleem in deze regio om draaide, namelijk het schrijnende gebrek aan officieel onderwijs van alle graden en types. Voor wat het lager onderwijs betreft, waren er op de 254 gemeenten van de provincie 90 die geen officiële lagere school voor meisjes hadden en daarvan nog eens 52 die helemaal geen officiële school bezaten. In het hoofdinspectiedistrict Kortrijk was dit probleem zeer uitgesproken: van de 87 gemeenten van het district waren er 24 zonder officiële meisjesschool en 23 zonder één enkele officiële school. Van de 23 in gebreke blijvende gemeenten waren er 19 die wel degelijk de nodige gemeentelijke gebouwen in hun bezit hadden, maar deze aan het vrij onderwijs ter beschikking stelden of een andere bestemming gaven. Het betrof meestal lokalen van gemeentescholen die na 1884 waren afgeschaft. Dat betekent dat er hier helemaal geen financieel probleem aan de orde was: het verwerven van gebouwen was immers de belangrijke kost bij de inrichting van een gemeenteschool. Het overgrote deel van de andere uitgaven voor lonen en werking werden door het departement en

de provincie betoelaagd. Het ging hier dus wel degelijk om de politieke onwil van steevast door homogeen katholieke colleges bestuurde gemeenten om officieel onderwijs in te richten.

Met het middelbaar onderwijs was het in 1935 niet veel beter gesteld. Er waren in de hele provincie 9 rijksmiddelbare scholen voor jongens (Blankenberge, Brugge, Ieper, Kortrijk, Menen, Moeskroen, Nieuwpoort, Poperinge en Veurne), 3 rijksmiddelbare scholen voor meisjes (Brugge, Oostende en Nieuwpoort), 2 athenea (Brugge en Oostende) en 1 recente atheneumafdeling (Kortrijk). Van de rijksmiddelbare scholen voor jongens kregen er drie een beperkte meisjessectie (Poperinge, Menen en Kortrijk) en in de andere konden meisjes eventueel in de jongensklassen worden toegelaten. Omwille van de onderwijswetten van 1850 en 1881 hadden de gemeenten een belangrijke impact op de materiële inrichting van de officiële middelbare scholen. Zij konden aldus de oprichting of uitbreiding van een instelling ernstig bemoeilijken. Het departement Wetenschappen en Kunsten of later Openbaar Onderwijs was nauwelijks gewapend om de gemeenten tot enige welwillendheid te dwingen. In West-Vlaanderen had dit tot gevolg dat er buiten de kuststrook en het zuiden van de provincie – waar er substantiële vrijzinnige minderheden waren – nog wel een aantal secundaire scholen waren, maar in het centrum van de provincie bestond er helemaal geen officieel middelbaar onderwijs.⁶ In dergelijke omstandigheden ligt het voor de hand dat de activiteit van de protagonisten van de officiële school zich in de eerste plaats op dit infrastructurale vlak situeerde. Indien er dan toch officiële instellingen waren, kwam daar nog eens het strijdpunt bij van het levensbeschouwelijk karakter van die scholen, vooral van de gemeentelijke lagere scholen, waar de katholieke besturen zelden of nooit onderwijzers met een niet-confessioneel diploma benoemden. De spanningen daaromtrent waren in de loop van de jaren '20 en '30 dikwijls de aanleiding voor het stichten van de bewuste defensieve structuren, die vervolgens de kern zouden vormen van de beweging der *Vrienden van het Officieel Onderwijs*. Dat was bijvoorbeeld het geval in het Kortrijkse.

6. Zie: *L'enseignement public en Flandre Occidentale. Rapport présenté au Conseil Général de la Ligue de l'Enseignement par H.L. Houvenaghel, Président de la Fédération pour la Défense des Ecoles Officielles en Flandre Occidentale*, Brussel, 1935, pp. 5-18. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 95)

3. ONTLUIKENDE ACTIVITEIT ROND DE OFFICIËLE SCHOOL: KORTRIJK ALS CASE STUDY.

In Kortrijk, de belangrijkste stad van het Zuiden van West-Vlaanderen, bestond er in het begin van de jaren '20 dus geen atheneum. Er was slechts een nogal zieltogende rijksmiddelbare school, die alle moeite had om genoeg leerlingen aan te trekken, onder meer door de concurrentie van de in 1885 door de liberalen gestichte vrije *Ecole Primaire Supérieure Laïque pour Garçons*,⁷ die een vierde graad bezat. Bovendien was de middelbare school uiterst slecht gehuisvest.⁸ In september 1923 werd de dynamische Jean-Baptist Vander Borgh⁹ er directeur. Hij trachtte onmiddellijk wat aan deze toestand te doen en concentreerde zijn aandacht vooral op het verkrijgen van een degelijk gebouw. Hij schreef in oktober 1924 een brief aan het homogeen katholieke gemeentebestuur – dat volgens de wet immers verantwoordelijk was voor de staat van de gebouwen van het rijksmiddelbaar onderwijs – met de beschrijving van de lamentabele toestand van de lokalen en vroeg dringend om maatregelen.¹⁰ Omdat het schepencollege niet reageerde, contacteerde Vander Borgh in maart 1925 het departement Wetenschappen en Kunsten en adviseerde het ministerie in april om zo vlug mogelijk een nieuwe school te bouwen. In juli 1925 beval de pas in functie getreden Huysmans een onderzoek door

7. Over de zogeheten Desmet-school, zie: *L'Œuvre Scolaire Laïque à Courtrai. Discours prononcés à l'occasion de la célébration du cinquantième du Comité Scolaire, du 25me anniversaire de l'ouverture de l'école et de l'entrée en fonctions de MM. V. Desmet et A. Vandenborre - 26 juillet 1910*, Kortrijk, Vandesteene, 1910, 39 p.

8. Kuypers schreef aan het Kortrijkse liberale gemeenteraadslid De Coene: "Er bestaan in gansch het land geen drie scholen zòd slecht in opzicht van gebouwen dan te Kortrijk: er is niets goeds meer aan". Zie: Brief Kuypers aan De Coene, 25 mei 1927, Camille Huysmans-Archief (C.H.A.), f 119/52 A.

9. Jean-Baptist Vander Borgh, geboren in 1881, was directeur van de rijksmiddelbare school en vervolgens ook van de atheneumafdeling van Kortrijk. Hij was oprichter en voorzitter van de plaatselijke oudleerlingenbond van 1926 tot 1934. Hij was betrokken bij de werking van de Kortrijkse *Bond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs*. Op het einde van de jaren '30 was hij lid van de *Verbeteringsraad voor het Middelbaar Onderwijs*. Hij werd in 1941 op rust gesteld. Zie: *Zonneweelde. Driemaandelijks orgaan van de Oudleerlingenbond der Rijksmiddelbare School te Kortrijk*, XV, juli 1941, 1, pp. 1-3.

10. Nota J. Vander Borgh (directeur), s.d., C.H.A., f 119/52 A.

de inspectie.¹¹ Die bevestigde na enkele maanden dat de lokalen van de Kortrijkse rijksmiddelbare school inderdaad bouwvallig en ongezond waren.¹²

Na een interventie van de liberale ex-minister Paul Hymans om de behandeling te bespoedigen,¹³ zette Huysmans het Kortrijkse stadsbestuur in november 1926 onder druk om een nieuw gebouw ter beschikking te stellen en suggereerde dat er op korte termijn een atheneumafdeling zou moeten komen te Kortrijk.¹⁴ Dat had echter een omgekeerd effect omdat Huysmans net datgene aankondigde wat het schepencollege volgens Vander Borgh al van bij het begin vreesde.¹⁵ De gemeente riep – naar aloude traditie – geldgebrek in om niet te moeten bouwen en wimpelde de mogelijkheid van een verkoop van de oude gebouwen af. De gebouwendienst van het ministerie had echter al dadelijk een alternatief gesuggereerd, namelijk het betrekken van de leegstaande, maar zeer geschikt blijkende kazernesgebouwen in de stad.¹⁶ Huysmans probeerde enerzijds een plaatselijk katholiek parlementair ertoe aan te zetten om het onwillige stadsbestuur tot betere gedachten te brengen¹⁷ en anderzijds trachtte hij de minister van Defensie de Broqueville ertoe te bewegen de niet gebruikte militaire gebouwen af te staan. Het kabinet van Defensie besliste einde 1926 echter plots en zonder aanwijsbare reden om een depot van het vliegwezen van Diest naar Kortrijk te verplaatsen en wilde het gebouw niet afstaan.¹⁸ Daardoor werd het dossier op de lange baan geschoven. Pas in het najaar van 1931 werd er een akkoord bereikt met Defensie om de gebouwen te ruilen.¹⁹ Dat liet de rijksmiddelbare school dan uiteindelijk toe om te starten met een verhuis, die tegen 1934 ongeveer

11. Nota kabinetshoofd aan directeur-generaal middelbaar onderwijs, 10 juli 1925, *ibidem*.

12. Nota Dr. Predhom, s.d., *ibidem*.

13. Brief Hymans aan Huysmans, 18 november 1926, *ibidem*.

14. Brief Huysmans aan stadsbestuur Kortrijk, 21 november 1926, *ibidem*.

15. Brief Vander Borgh aan Gooris, 26 oktober 1925, *ibidem*.

16. Dienst der Schoolgebouwen. Verslag. Bijlagen: 2 plans. Ingenieur-bouwmeester/Controleur der Schoolgebouwen Bosscher (20 juli 1926), *ibidem*.

17. Brief Kuypers aan Catteeuw, 18 juni 1927; brief Huysmans aan Catteeuw, 2 juli 1927, *ibidem*.

18. Brief Huysmans aan De Coene, 14 december 1926; brief Huysmans aan Gooris, 17 december 1926; brief Kuypers aan De Coene, 25 mei 1927, *ibidem*.

19. Afschrift brief Petitjean aan stadsbestuur Kortrijk, 15 september 1931, Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (A.M.S.A.B.), federatie Kortrijk, 54.

was voltooid.²⁰ In datzelfde jaar werd de wet ter doorbreking van het plafond van het officieel middelbaar onderwijs gestemd: dat was de grondslag voor de onmiddellijke aanhechting van de lang gevraagde atheneumafdeling bij de nu snel groeiende rijksmiddelbare school.²¹ De uiteindelijke toekenning van de volwaardige status van atheneum kwam pas in 1950.

Ondertussen was er rondom deze perikelen een intense activiteit gaan groeien onder de Kortrijkse voorstanders van het officieel onderwijs. Vander Borgh was in 1926 gestart met een *Oudleerlingenbond* (O.L.B.), die dadelijk een grote ontwikkeling kende en min of meer de kern vormde waarrond de verdere initiatieven graviteerden. Zo werd er in maart 1928 een *Comité voor de Installatie van een Atheneum te Kortrijk*²² opgericht. Dit comité werd in 1934 opgevolgd door een *Propagandacomité voor het Atheneum van Kortrijk*, dat de namen voerde van de plaatselijke vrijzinnige notabelen, maar het was de O.L.B. die er de eigenlijke kern van vormde.²³ Verscheidene plaatselijke liberale en socialistische politici waren daarbij betrokken. De Kortrijkse B.W.P.-federatie spoorde al haar gemeenteraadsleden trouwens aan om dergelijke acties te vervoegen. De O.L.B. kreeg ook de materiële en politieke steun van de liberale meubelfabrikanten De Coene.²⁴ Beide plaatselijke partijstructuren waren rond de huisvesting van de rijksmiddelbare school en de stichting van een atheneum zeer actief in de gemeenteraad en wisten ook regelmatig weerklank te krijgen op de nationale scène.²⁵ Daar lieten de resultaten lang op zich wachten, maar ter plaatse had de gedreven activiteit zeker veel uitstraling. Daar waar Vander Borgh in 1923 in zijn rijksmiddelbare

20. *Parlementaire Handelingen Senaat*, 1933-1934, 15 maart 1934, p. 687.

21. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1931-1932, 5 juli 1932, p. 2396.

22. Omzendbrief Deryckere-Predhom-Verbeke-Weyts, 27 februari 1928, A.M.S.A.B., federatie Kortrijk, 54.

23. *De Vrijheid. Liberaal weekblad voor Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*, 18 augustus 1934, p. 1.

24. Adolf De Coene (1879-1933) en Jozef De Coene (geboren in 1875) waren grote meubelfabrikanten. Jozef De Coene was liberaal gemeenteraadslid te Kortrijk. Vanaf 1928 zetelde hij in de *Hogere Raad voor Technisch Onderwijs*. Zie: *De Vrijheid etc. ...*, 2 december 1933, p. 1; 21 september 1935, p. 2.

25. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1927-1928, 2 februari 1928, p. 396; 14 februari 1928, p. 473; 1928-1929, 14 maart 1929, pp. 1081-1082; 1930-1931, 8 juli 1931, p. 2107; 10 juli 1931, p. 2244; 1931-1932, 5 juli 1932, 2396; *Parlementaire Handelingen Senaat*, 1929-1930, 18 februari 1930, pp. 379-380; 19 februari 1930, p. 393; 1930-1931, 26 februari 1931, pp. 571-572; 1931-1932, 15 december 1931, pp. 248-249.

school slechts een 90-tal leerlingen aantrof, waren er dat in 1931 al 280 en in 1933, wanneer de nieuwe lokalen werden betrokken, maar liefst 561.²⁶

Deze prille activiteiten kregen na enkele jaren ook een weerslag voor wat het lager onderwijs betreft, dat in de streek rond Kortrijk zo mogelijk een nog groter probleem vormde. In 1932 werd er een *Bond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs van het Arrondissement Kortrijk* opgericht, waarin verscheidene O.L.B.-verantwoordelijken actief waren.²⁷ De nieuwe Bond werd aanvankelijk immers voorgezeten door O.L.B.-ondervoorzitter Marcel Cossiaux. Directeur Vander Borgh was gewoon lid, maar bleek ook daar weer zeer bedrijvig.²⁸ De kern van O.L.B.-ers werd verwoogd door sympathiserende buitenstaanders en tevens door 4 vertegenwoordigers van zowel de liberale als de socialistische partij. Het was de bedoeling eerst in Kortrijk te werken en zich dan pas naar de omliggende dorpen te richten,²⁹ maar noodgedwongen werd de actie van de Bond al vlug toegespitst op de naburige gemeente Aalbeke, waar net een verbeten schooloorlog werd uitgevochten tussen het katholieke gemeentebestuur en de plaatselijke liberalen.

Aalbeke had een kleine gemeenteschool met een 20-tal leerlingen, die er in de loop van 1932 een 40-tal had bij gewonnen, volgens de liberale pers omdat er in de concurrerende confessionele school vaak politieke vergaderingen werden gehouden. De plaatselijke liberale gemeenteraadsleden vroegen de verdubbeling van de overbevolkte klas. De gemeente reageerde daarop door een aantal leerlingen uit het nabijgelegen gehucht Markesteert te weigeren. De gemeenteonderwijzer liet de kinderen wel toe en werd daarom gestraft. De gemeenteraad probeerde de verdubbeling door het ministerie te omzeilen door de oprichting van een gemeentelijke meisjesschool aan te vragen. Dat werd toegestaan, maar als onderwijzeres duidde de gemeente een kloosterzuster aan.³⁰ Veel ouders weigerden daarom hun kinderen naar de meisjesschool te sturen. Onder impuls van de *Bond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs* reageerden de Aalbeekse liberalen met de oprichting van een vrije neutrale school, die bij

26. *Zonneweelde etc. ...*, XV, juli 1941, 1, pp. 2-3; *Parlementaire Handelingen Senaat*, 1933-1934, 15 maart 1934, p. 687.

27. Brief Cossiaux & De Cordier aan B.W.P.-Kortrijk, s.d., A.M.S.A.B., federatie Kortrijk, 514.

28. *De Vrijheid etc. ...*, 18 maart 1933, p. 2; 1 april 1933, p. 2.

29. Aan het Midden Komiteit (Louis Lemaitre), s.d., A.M.S.A.B., federatie Kortrijk, 514.

30. *L'enseignement public en Flandre Occidentale etc. ...*, pp. 18-19.

gebrek aan beter in het liberale lokaal werd ondergebracht.³¹ De Bond steunde het door het liberale gemeenteraadslid Fidèle Mullier voorgezeten schoolcomité met de uitgave van een eigen protestblad, *De Schandpaal*.³² Verder werd er een protesttelegram naar het ministerie gestuurd. De druk op de minister van Openbaar Onderwijs Lippens³³ leidde tot het koninklijk besluit van 25 januari 1934, dat de subsidies aan de gemeente schraptte en meteen toewees aan de vrije neutrale school.³⁴ Vander Borghet werd verdediger van de gestrafte gemeenteonderwijzer en bekam een vernietiging van de bewuste sanctie.³⁵ De Aalbeekse liberalen zouden in de daaropvolgende jaren in de Bond bijzonder actief blijven: het gemeenteraadslid Gheysens zou er enige tijd later zelfs voorzitter van worden.

In diezelfde jaren waarin de Kortrijkse defensieve organisaties rond het officieel onderwijs ontstonden en groeiden, vertoonden verscheidene andere Westvlaamse streken een vergelijkbare activiteit, meer in het bijzonder weer in het zuiden en langs de kust, dus daar waar er reeds officieel, vooral dan rijksmiddelbaar onderwijs bestond. Aanvankelijk nam die activiteit daar dan ook de vorm aan van oudleerlingenbonden van deze middelbare scholen, zoals bijvoorbeeld in Ieper en Menen. In de loop van de jaren '30 groeiden er in dezelfde kringen meer geprofileerde bonden ter verdediging van de officiële school, zoals bijvoorbeeld te Poperinge en ook weer te Ieper. Steeds waren dit structuren waarin een scrupuleus politiek evenwicht werd voorzien tussen liberalen en socialisten. Veelal sloten deze groepen op termijn aan bij de *Ligue de l'Enseignement*. In de loop van 1932 zouden zij elkaar vinden in een eigen Westvlaamse structuur, die zeer snel een niet onaanzienlijke uitstraling zou krijgen.

31. Dat gebeurde trouwens in overeenstemming met de plaatselijke socialisten. Zie: Brief Mullier aan B.W.P.-Kortrijk, A.M.S.A.B., federatie Kortrijk, 108.

32. *De Vrijheid etc. ...*, 9 december 1933, p. 1; 30 december 1933, p. 1; 13 januari 1934, p. 1.

33. Maurice Lippens (1875-1956), advocaat, was liberaal gemeenteraadslid en burgemeester (1906-1919, 1926) van Moerbeke. Hij was provincieraadslid van 1904 tot 1919. Hij was gouverneur van Oost-Vlaanderen van 1919 tot 1921. Van 1921 tot 1923 was hij gouverneur-generaal van Belgisch Congo. Hij was senator van 1925 tot 1936 en vervolgens gecoöpteerd senator tot 1939. Hij was minister van Vervoer en P.T.T (1927-1929), van Vervoer (1929-1931) en van Openbaar Onderwijs (1932-1934). Hij werd minister van Staat in 1934.

34. *De Vrijheid etc. ...*, 27 januari 1934, p. 3.

35. *ibidem*, 13 januari 1934, p. 1; 5 februari 1934, pp. 2-3.

4. HET ONTSTAAN VAN EEN WESTVLAAMS PROVINCIAAL VERBOND.

Het ligt haast voor de hand dat de diverse organisaties na verloop van tijd een tendens tot overkoepeling zouden vertonen. De eerste aanzet daartoe kwam blijkbaar van buiten de provincie West-Vlaanderen. In het voorjaar van 1932 werd er immers een poging ondernomen vanuit de door de socialistische onderwijzers Jozef De Corte en Arthur De Neef³⁶ geleide *Federatie van Socialistische Schoolbonden van Groot Gent*. Daar dacht men eraan een federatie van de socialistische schoolbonden voor Oost- en West-Vlaanderen op te richten. De Gentse poging leidde tot niets, hoogstwaarschijnlijk vanwege het al te exclusieve politieke karakter dat onvermijdelijk de belangrijke liberale achterban in West-Vlaanderen zou afstoten. Veel meer succes had de poging van de Nieuwpoortse wiskundeleraar Honoré Houvenaghel.³⁷ Houvenaghel steunde zich aanvankelijk nog niet op de al bij al weinig talrijke defensieve organisaties, maar wel op de oudleerlingenbonden, welke meestal reeds in de jaren '20 of

36. Jozef De Corte was onderwijzer te Gent. Hij was voorzitter van de betrokken Gentse federatie. Hij was militant van de *Centrale van het Socialistisch Onderwijzend Personeel* en was gemeenteraadslid in Gentbrugge. In 1938 was hij B.W.P.-afgevaardigde bij de definitieve oprichting van het *Oost-Vlaams Verbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs* en nadien zetelde hij in het dagelijks bestuur. Arthur De Neef was secretaris van de federatie. In 1938 was hij ook bestuurslid van het *Oost-Vlaams Verbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs*. In 1940 verzorgde hij reeds het A.V.B.O.-secretariaat en na de tweede wereldoorlog zette hij die taak verder. Hij deed dat ook voor de A.V.B.O.-tak Oost-Vlaanderen. Hij was hulpconservator van het Gentse *Schoolmuseum*. Vanaf 1946 zetelde hij in de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*. Zie: *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXXII, november-december 1946, 6, p. 63.

37. Honoré Houvenaghel (1904-1945) gaf wiskunde in het atheneum van Oostende. Hij was auteur van een reeks schoolboeken voor zijn vak. Als voorzitter van de provinciale verbonden rond het officieel onderwijs van West-Vlaanderen speelde hij een belangrijke rol op een congres van de *Ligue de l'Enseignement*. Deze nam hem in 1935 op in haar algemene raad. In 1940 werd hij er ondervoorzitter van. In 1938 werd hij voorzitter van het overkoepelende Vlaamse *Coördinatiecomité ter Verdediging van het Officieel Onderwijs* en in 1939 van het daaruit ontstane *Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel Onderwijs*. Hij was voorzitter van de *Vrijzinnige Volksbond* van Nieuwpoort en was er van 1936 tot 1937 voorzitter van de *Willemsfonds*-afdeling. Houvenaghel was een actief vrijmetselaar. Als weerstander werd hij in augustus 1944 gearresteerd. Hij overleed in april 1945 te Neuengamme. Zie: Overlijdensbericht H. Houvenaghel, A.L.E., 1945, 800.

soms al lang daarvoor waren ontstaan³⁸ en die goed geïntegreerd waren in het plaatselijke onderwijsmilieu. In het verleden was trouwens al gebleken dat deze verenigingen zich bijwijken ook best slagvaardig konden tonen.³⁹ Een uitnodiging aan het adres van deze oudleerlingenbonden leidde tot een vergadering van een 16-tal vertegenwoordigers in Houvenaghels thuisbasis Nieuwpoort op 17 juli 1932. Daar werd meteen het *Provinciaal Verbond van Oudleerlingenbonden der Officiële Scholen van West-Vlaanderen* gesticht. Snel daarna werd er – zowat parallel met de lokale ontwikkelingen – een soort dubbelstructuur opgestart onder de vorm van een *Verbond tot Verdediging van het Officiële Onderwijs in West-Vlaanderen*. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze dubbelstructuur rechtstreeks werd geïnspireerd door de werking van de *Bond der Oudleerlingen en Beschermers der Staatsmiddelbare Scholen van Nieuwpoort*, die Houvenaghel zelf leidde.

De aanwezige vrijzinnigen waren voornamelijk liberalen, die vaak ook actief waren in plaatselijke afdelingen van het *Willemsfonds*.⁴⁰ Naast de initiatiefnemer Houvenaghel waren er afgevaardigden uit Brugge, waaron-

38. Die traditie ging inderdaad soms ver terug. Zo was de *Bond der Oudleerlingen van het Koninklijk Atheneum van Brugge* al sedert 1886 werkzaam. Bij de oprichting van de *Fédération des Unions Post-scolaires de l'Enseignement Moyen Officiel de Belgique* in 1910 waren ook bonden uit Ieper en Menen vertegenwoordigd. Bij de wederoprichting van deze federatie in 1927 sloten opnieuw oudleerlingenbonden aan van de rijksmiddelbare scholen van Menen en Veurne en van het Brugse atheneum. Zie: M. DE VROEDE (e.a.), *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België. Deel III. De periodieken 1896-1914*, Gent-Leuven, 1976, Dl. 2, pp. 1430-1431; M. DE VROEDE (e.a.), *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België in de 19de en de 20ste eeuw. Deel IV. De periodieken 1914-1940*, Leuven, Universitaire Pers, 1987, Dl. 2, pp. 1081-1082.

39. Zo was de in 1904 opgerichte *Ligue des Amis de l'Enseignement / Bond der Vrienden van het Onderwijs* van Brugge, die er van 1905 tot 1965 de vrije en vrijzinnige *Fröbelschool* organiseerde, ontstaan vanuit de oudleerlingenbonden van het rijksmiddelbaar onderwijs van Brugge. Zie: *Réveil de Bruges*, 2 april 1913; Manuscript Historiek Ligue des Amis de l'Enseignement (1930), Liberaal Archief (L.A.), Archief Vrije Gesubsidieerde Bewaarschool Brugge, map 8 (diversen).

40. Houvenaghel heeft hoogstwaarschijnlijk dan reeds gepoogd om dit netwerk te benutten voor zijn beweging. Vanuit het *Provinciaal Verbond van de Willemsfonds-afdelingen van West-Vlaanderen* had Houvenaghel eind augustus 1932 – dus kort na de stichting van zijn eigen organisatie – op het *Willemsfonds-congres* kunnen spreken over “De mogelijke uitbreiding van de naschoolse werken”. Zie: Brief Braeckman aan Hegmans, 30 mei 1932, L.A., Archief Willemsfonds - 1.1.2. Inkomende briefwisseling, 1932.01 - 1932.12.

der de Willemsfondser Theo Ost,⁴¹ de eerste secretaris van het provinciaal verbond, en de liberale prominent Victor Sabbe,⁴² die later het secretariaat enige tijd zou overnemen. Verder was Kortrijk vertegenwoordigd door August Vander Veen en Geo Dedeken,⁴³ twee toekomstige voorzitters van de plaatselijke oudleerlingenbond. Voor Veurne kwam het liberale provincieraadslid Kamiel Van Elslande.⁴⁴ De andere afgevaardigden konden we niet identificeren, evenmin als hun verenigingen.⁴⁵ Volgens Houvenaghel waren zowat alle aangeschreven verenigingen aanwezig op de bewuste stichtingsvergadering.⁴⁶ Alleszins is duidelijk dat, zo zij niet bij de oprichting betrokken waren, er buiten de kuststreek en het Kortrijkse toch

41. Theo Ost, bureelhoofd bij de posterijen te Brugge, was een actief bestuurslid van de *Willemsfonds*-afdeling aldaar, die hij vertegenwoordigde in het algemeen bestuur. Hij was medestichter van de bij het fonds aanleunende voordrachtenkring *Volksonderricht*. Hij was met Maurits Sabbe actief geweest in het studentengenootschap van het Brugs atheneum, *De Van Maerlaniszonen*. Hij was secretaris van het comité van de vrije *Frøbelschool* en van de oudleerlingenbond van de rijksmiddelbare school. Hij was voorzitter van de Brugse *Arrondissementsbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs*. Ost vervulde diverse bestuursfuncties in het *Provinciaal Verbond*. Zie: *Het Volksbelang*, 2 juli 1938, p. 3.

42. Victor Sabbe (1906-1958) was liberaal gemeenteraadslid (1938-1958) en volksvertegenwoordiger (1949-1950) te Brugge. Hij was advocaat. In 1934 werd hij voorzitter van het *Provinciaal Verbond der Liberale Jonge Wachten van West-Vlaanderen*. Hij was enige tijd secretaris van de Landsraad der Liberale Partij en was ondervoorzitter van 1936 tot 1950. In 1938 werd hij voorzitter van de Brugse afdeling van het *Willemsfonds*. Vanaf 1944 was hij nationaal ondervoorzitter van het A.C.L.V.B. Van 1945 tot 1955 was hij voorzitter van het *Liberaal Vlaams Verbond*. Zie: P. LEFEVRE, "Victor Sabbe", *Biographie Nationale*, XLI, kk. 709-712.

43. Geo Dedeken volgde Vander Borghet op als O.L.B.-voorzitter in 1934. August Vander Veen werkte voor de N.M.B.S. Hij zetelde in het bestuur vanaf 1928. Hij was ondervoorzitter van 1934 tot 1936 en voorzitter van 1936 tot 1953.

44. Kamiel-Hendrik Van Elslande (1890-1962), architect van opleiding, was liberaal gemeente- (1932-1945) en provincieraadslid (1932-1945) te Veurne. Hij was er arrondissementscommissaris van 1945 tot 1955. Hij was voorzitter van de plaatselijke *Liberale Volksbond* en stond er ook achter de heroprichting van de *Willemsfonds*-afdeling in 1932. Zie: L. SCHEPENS, *De provincieraad van West-Vlaanderen. Socio-politieke studie van een instelling en haar leden*, Tielt, Lannoo, 1976-1979, Dl. II, p. 387; brief Van Elslande aan Hegmans, 14 maart 1932, L.A., Archief Willemsfonds - 1.1.2. Inkomende briefwisseling, 1932.01 - 1932.12.

45. We hebben wel een aantal namen, namelijk Kamiel Brunijn, Geyman, Koors, Clyncemaille. Zie: Foto oprichting Provinciaal verbond, 17 juli 1932, persoonlijke collectie van Dhr. A. Vander Veen.

46. *Het Volksbelang*, 9 juli 1938, p. 1.

snel aansluiting werd gevonden met groepen in Menen, Wervik, Diksmuide, Poperinge en Ieper. Vooral de Ieperse groep leverde belangrijke verantwoordelijken voor de jonge Westvlaamse structuur, met name de twee ondervoorzitters, de plaatselijke liberale voorman Léonce Van Alleynes⁴⁷ en de socialistische parlementair Edgard Missiaen.⁴⁸ Met Missiaen kreeg het socialistische element een duidelijker aanwezigheid binnen de provinciale structuur. Hij zou enkele jaren later door Jules Deconinck⁴⁹ en de gematigde Achille Van Acker worden vervoegd in het middenbestuur.

De intense activiteit welke door het nieuwe provinciale verbond aan de dag werd gelegd was verbluffend, zeker in vergelijking met de relatieve windstilte binnen de Westvlaamse vrijzinnigheid voordien. Vooral Houvenaghel en Missiaen waren voortdurend op de baan om voordrachten te geven en propagandavergaderingen te leiden. Op korte

47. Léonce Van Alleynes was een rijke brouwer. Hij was liberaal gemeenteraadslid te Ieper. Hij zat de plaatselijke *Liberale Vereniging* voor en vertegenwoordigde deze in de Landsraad. Hij was secretaris van de liberale mutualiteit *Oudleerlingen der Stadsscholen*. Van Alleynes was Franstalig maar zetelde niettemin in het plaatselijke *Willemsfonds*-bestuur. Hij was erevoorzitter van de *Bond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs* van Ieper. In 1938 was hij Westvlaams afgevaardigde in het *Coördinatiecomité ter Verdediging van het Officieel Onderwijs*. Hij was eveneens betrokken bij de oprichting van het A.V.B.O. Vanaf 1946 zetelde hij in de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*. Hij overleed in 1964.

48. Edgard Missiaen (1889-1956) was socialistisch gemeenteraadslid (vanaf 1926), schepen (1931-1933), volksvertegenwoordiger (1921-1929, 1932-1939, 1949-1950) en provinciaal senator (1939-1949, 1950-1956) voor Ieper. Hij was lang secretaris van de Ieperse B.W.P.-federatie. Hij werd steeds meer betrokken bij diverse initiatieven ter verdediging van het officieel onderwijs. Wij troffen hem al in 1925 aan als lid van de *Ligue des Amis de l'Enseignement Moyen Officiel à Gand*. Hij werd ondervoorzitter van het *Provinciaal Verbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs in West-Vlaanderen*. Hij was voorzitter van de *Bond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs* van Ieper. Hij vertegenwoordigde West-Vlaanderen in het *Coördinatiecomité ter Verdediging van het Officieel Onderwijs* en was nauw betrokken bij de oprichting van het *Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel Onderwijs*. Vanaf 1935 zetelde hij in de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*.

49. Jules Deconinck (1897-1979) was socialistisch gemeenteraadslid (1926-1976) en volksvertegenwoordiger (1929-1932, 1936-1939, 1949-1965) voor Wevelgem. Hij was secretaris van de gewestelijke textielvakbond en was bestuurslid van de *Centrale van Textielarbeiders*. Hij was voorzitter van de socialistische mutualiteiten van Menen en omstreken en van de coöperatieve *De Plicht*. Hij was medewerker van de krant *Vooruit*. Deconinck was bestuurslid van het *Provinciaal Verbond* en was ondervoorzitter van de *Bond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs* van het arrondissement Kortrijk.

termijn zouden zij dat trouwens ook meer en meer buiten hun provincie gaan doen. De Westvlaamse structuur kreeg daardoor een groeiende uitstraling en zou ook steeds meer gaan wegen op de programmatische oriëntatie van zowel traditionele vrijzinnige organisaties zoals de *Ligue de l'Enseignement* als van een reeks politici in West-Vlaanderen en daarbuiten. Vooral de drie belangwekkende *congressen der Vrienden van het Officieel Onderwijs*, die Houvenaghel en zijn medestanders organiseerden, droegen daartoe bij.

5. DE UITSTRALING: VAN DE CONGRESSEN DER VRIENDEN VAN HET OFFICIEEL ONDERWIJS NAAR DE BESLUITVORMING VAN 1937.

De *congressen der Vrienden van het Officieel Onderwijs*, die door het Westvlaams provinciaal verbond aan de kust werden ingericht in de zomers van 1933, 1935 en 1936 waren van groot belang, enerzijds voor de uitdieping van het programma van de beweging en anderzijds voor de uitstraling ervan, voornamelijk dan in de rest van Vlaanderen. Reeds op het eerste congres, dat doorging te Blankenberge van 22 tot 24 juli 1933, waren er vertegenwoordigers van diverse provincies. Houvenaghel had immers overal waar mogelijk geprobeerd, onder meer in de *Ligue* en het *Willemsfonds*, om zoveel mogelijk volk te mobiliseren. Hij was daar aardig in geslaagd. Niet alleen waren er verscheidene verantwoordelijken van de *Ligue* en van bevriende organisaties zoals de *Algemene Belgische Onderwijzersbond* aanwezig. Er verschenen ook reeds figuren op het congres, die men enkele jaren later zou aantreffen in de nieuwe provinciale verbonden van Vlaanderen, zoals de Gentenaar Oscar Van Hauwaert⁵⁰ en

50. Oscar Van Hauwaert (1868-1961) was liberaal gemeenteraadslid te Gent (1938-1952). Hij was redacteur van *Het Volksbelang*. Hij was leraar geweest op diverse plaatsen en werd in 1924 directeur van het atheneum van Oostende. Hij werd vervolgens inspecteur van het middelbaar onderwijs en directeur van de Gentse rijksnormaalschool. In 1898 was hij onder invloed van Paul Fredericq lid geworden van het *Willemsfonds*. Van 1933 tot 1937 was hij waarnemend voorzitter (in plaats van Vercoullie) en van 1937 tot 1951 was hij dat effectief. Van Hauwaert werd nadien erevoorzitter. Hij was betrokken bij de pogingen om in Oost-Vlaanderen ook een *Provinciaal Verbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs* op te richten en vertegenwoordigde in 1938 zijn provincie in het *Coördinatiecomité*. Zie: *Gedenkboek 125 jaar Willemsfonds 1851-1976*, Gent, De Nederlandsche Boekhandel, 1976, pp. 120-122; *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, p. 643.

de Antwerpenaar Maurice Peremans.⁵¹ De eindresolutie van het congres wees dan ook in twee richtingen. Enerzijds werd opgeroepen om alle oud-leerlingenbonden en andere postcolaire werken te verenigen in provinciale structuren ter verdediging van het officieel onderwijs en deze vervolgens samen te brengen in een overkoepelende organisatie. Anderzijds werd het programma van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* een eerste maal in een tekst verwerkt. Het congres riep op om het wetsvoorstel Fischør-Mundeleer goed te keuren, om de subsidies aan het confessioneel onderwijs af te schaffen en vroeg vooral om maatregelen ten einde het officieel onderwijs te kunnen uitbreiden waar nodig. Daartoe moest het plafond voor het aantal officiële middelbare scholen worden afgeschaft en moest aan het ministerie van Openbaar Onderwijs de nodige macht worden verschaft om de infrastructuur van het officieel lager- en middelbaar onderwijs op peil te brengen, desnoods tegen de plaatselijke overheden in.⁵²

De twee volgende congressen, die nu uitdrukkelijk door de *Ligue de l'Enseignement* werden gepatroneerd, werkten verder in deze lijn. Het tweede congres der *Vrienden van het Officieel Onderwijs*, dat doorging te Knokke van 6 tot 8 september 1935, was gericht op een globale studie van de staat van het officieel onderwijs in alle provincies van het land. Daartoe waren verscheidene meer traditionele figuren uit de kringen van de *Ligue* verslag komen uitbrengen, zoals Renard⁵³ of oud-minister Mais-

51. Maurice Peremans (1885-1940) was arts. Vanaf 1933 was hij voorzitter van de *Centrale der Vrienden van het Officieel Onderwijs* van de stad Antwerpen, welke hij vertegenwoordigde op het congres van Blankenberge. Hij had zich in opdracht van het ministerie van Arbeid in 1937 beziggehouden met een enquête rond de medische situatie van de leerlingen van het technisch onderwijs. In 1939 werd hij lid van de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*. Peremans was bestuurslid van de *Willemsfonds*-afdeling Antwerpen. Hij was actief vrijmetselaar en was een belangrijk propagandist van de stichting van Nederlandstalige loges in Brussel en Vlaanderen.

52. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXIX, juli-september 1933, 4, pp. 65-68. Hieraan dient te worden toegevoegd dat minister Lippens op het eindbanket van het congres aanwezig was en er zijn hoop uitdrukte om het hangende wetsvoorstel ter doorbreking van het plafond gestemd te zien. Meer beloofde hij echter niet.

53. Marius Renard (1869-1948) was socialistisch gemeenteraadslid (vanaf 1912) en burgemeester (1939-1946) van Anderlecht. Hij was provincieraadslid van 1908 tot 1932. Hij werd vervolgens senator van 1932 tot 1948. Renard was een bedrijvig lid van de *Hogere Raad voor Technisch Onderwijs* en van de *Verbeteringsraad voor het Technisch Onderwijs van Brabant*. Hij was directeur van de *Ecole des Arts et Métiers* van Saint-Ghislain. Hij was geruime tijd ondervoorzitter van de *Ligue de l'Enseignement*. Hij leunde aan bij de Centrale van het Socialistisch Onderwijzend Personeel.

triau,⁵⁴ maar er waren ook weer enkele nieuwe gezichten, zoals Willem Van Laer, de socialistische schepen van onderwijs van Berchem, en het Limburgse socialistische provincieraadslid Lambert Pletsers. De becijferde omschrijving van de situatie te lande, waarvan Houvenaghels samenvatting nadien door de *Ligue* werd gepubliceerd, leidde naar een resolutie ter bevestiging van de expansieve eisen van het congres van Blankenberge.⁵⁵ Belangrijker nog was het derde congres dat georganiseerd werd te Oostende van 18 tot 20 augustus 1936. De principes die uit de eerste twee congressen naar voor waren gekomen, werden nu immers in zeer concrete en precieze teksten vertaald en wel met het uitdrukkelijke doel om deze in wetsvoorstellen omgezet te zien. Dat de liberale minister van Openbaar Onderwijs Julius Hoste⁵⁶ op dit congres aanwezig was en er ook uitdrukkelijk zijn goedkeuring gaf aan de constructieve voorstellen die er werden gedaan, wijst op het niet te onderschatten politieke belang van dit congres. Laten we daarom even nader bekijken welke eisen er precies geformuleerd werden.

Na de obligate verwijzing naar de afschaffing van de subsidies aan het confessioneel onderwijs als het ultieme doel, werden praktische voorstellen gedaan voor lager-, middelbaar-, normaal- en technisch onderwijs op basis van de gekende principes van het congres van Blankenberge. Elke gemeente moest worden verplicht een gemeenteschool in te richten. Het systeem van aannemingen moest worden afgeschaft. Wanneer de ouders van 20 kinderen uit de passende leeftijdsgroep daarom vroegen, moest de minister van Openbaar Onderwijs een gemeenteschool kunnen openen op kosten van de gemeente, indien deze de organisatie ervan zou weigeren. De officiële lagere school diende steeds neutraal te

54. Victor Maistriau (1870-1962) was advocaat. Hij was liberaal gemeenteraadslid (1903-1953), een gevierd schepen van onderwijs (1912-1926) en burgemeester (1926-1954) van Bergen. Hij was provincieraadslid van Henegouwen (1908-1927) en volksvertegenwoordiger (1933-1946). Hij was minister van Openbaar Onderwijs in 1934 en van Justitie in 1937. Hij werd minister van staat in 1945.

55. *Situation de l'Enseignement Officiel en Belgique. Rapport présenté au Conseil Général de la Ligue de l'Enseignement par H.L. Houvenaghel, Président du 2me Congrès des Amis de l'Ecole Officielle et de la Fédération pour la Défense des Ecoles Officielles en Flandre Occidentale. Séance du dimanche 13 octobre 1935*, Brussel, 1935, 35 p. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 96)

56. Julius Hoste (1884-1954), jurist, zoon van Hoste senior, was eveneens een actief Vlaamsgezind liberaal en erfde de leiding over *Het Laatste Nieuws*. Hij was als extraparlamenteair minister van Openbaar Onderwijs van 1936 tot 1938. Van 1949 tot 1954 was hij senator.

zijn. De cursus moraal en burgerzin zou blijven bestaan voor alle leerlingen. De les godsdienst moest facultatief worden. Het onderwijzend personeel diende het diploma van een officiële normaalschool te bezitten. Deze normaalscholen dienden in voldoende aantal te worden ingericht, zodat er per provincie tenminste één instelling voor handen was voor onderwijzers en één voor onderwijzeressen en kleuterleidsters.

Voor het middelbaar onderwijs was er een vergelijkbaar systeem met aanvragen voorzien. In eerste instantie zou er dus nog moeten gepoogd worden om de gemeenten mede te bewegen tot inrichting: we zullen verder zien dat Houvenaghel deze reserve had ingelast om mogelijke problemen met de Brusselse vrijzinnigen te anticiperen. Voor dergelijke aanvraag zouden de handtekeningen van de ouders van 90 kinderen vereist zijn voor een atheneum en van 60 voor een rijksmiddelbare school. Indien de gemeente niet gunstig antwoordde binnen de vrij korte termijn van 30 dagen, dan kon de minister zelf het initiatief nemen. In de middelbare scholen zou dezelfde neutraliteit moeten heersen als in het lager onderwijs. Voor het technisch onderwijs werd een vergelijkbaar stelsel voorzien. De staat zou eigen neutrale instellingen inrichten als de gemeenten of provinciën in gebreke bleven. Het congres vroeg ook de volledige concentratie van alle bevoegdheden in het departement Openbaar Onderwijs.⁵⁷

Parallel met de kustcongressen kregen de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* in West-Vlaanderen een groeiende invloed op de gehele linkerzijde. Dat bleek al wanneer het provinciaal verbond op 16 september 1934 een betoging organiseerde te Roeselare: het feit dat verscheidene duizenden vrijzinnigen daar opdaagden en dat ook de partijen bijdroegen tot het welslagen ervan⁵⁸ was een mooi bewijs van de omvang die de beweging begon te krijgen in een als volslagen geklerikaliseerd beschouwde provincie.⁵⁹ Dat men precies te Roeselare ging manifesteren, was betekenisvol: het ging hier immers om een katholiek bolwerk in het centrum van de provincie, waar het officieel middelbaar onderwijs op dat

57. *Le Congrès d'Ostende des Amis de l'Enseignement Officiel*, par H.L. Houvenaghel, *Président du 3me Congrès des Amis de l'Ecole Officielle et de la Fédération pour la Défense des Ecoles Officielles en Flandre Occidentale. Rapport présenté au Conseil Général de la Ligue de l'Enseignement, le 29 novembre 1936*, Brussel, 1936, pp. 7-15. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 100)

58. Omzendbrief Detaevermier aan groepen B.W.P.-federatie Kortrijk, 31 augustus 1934, A.M.S.A.B., federatie Kortrijk, 916.

59. *Voor Allen. Socialistisch weekblad voor Vlaamsch België*, 23 september 1934, p. 5; *De Vrijheid etc. ...*, 22 september 1934, p. 1.

moment nog onbestaande was. Aldus werd de vrije keuze van de niet-katholieke huisvader net daar opgeëist waar zij steevast geen kans kreeg. Het is daarom geenszins toevallig dat katholieke burchten als Roeselare ook het doel waren van wat stellig het meest kenmerkende actiemiddel vormde van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* in deze jaren, namelijk de *petitie*.

Houvenaghel was samen met de socialistische volksvertegenwoordiger Dierckens⁶⁰ de drijvende kracht achter de petitie voor de oprichting van een rijksmiddelbare school te Roeselare, die verscheidene honderden handtekeningen opleverde.⁶¹ In diezelfde periode vonden gelijkaardige acties plaats voor de oprichting van een rijksmiddelbare school in Diksmuide⁶² en voor een middelbare meisjesschool in Poperinge.⁶³ Op termijn zou men daar inderdaad concrete resultaten mee boeken. De Poperingse middelbare school bijvoorbeeld kreeg hierdoor in september 1934 een meisjesafdeling.⁶⁴ De niet aflatende druk zou in 1938 uiteindelijk leiden tot de oprichting van een rijksmiddelbare school in Roeselare.⁶⁵ Ook Diksmuide zou volgen. De *Vrienden van het Officieel Onderwijs* kregen dus stilaan gehoor. De invloed van Houvenaghels beweging op de liberale en socialistische politici van de provincie was trouwens niet te onderschatten. Het ging hier om meer dan het opnemen van mandatarissen in het bestuur van het provinciaal verbond. Op 23 juni 1935 slaagde men erin een groot aantal Westvlaamse mandatarissen van beide partijen⁶⁶ onder leiding van Houvenaghel te laten vergaderen, andermaal te Roeselare. Zij keurden een gemeenschappelijke verklaring goed, waarin respect werd geëist voor de vrije keuze van de vrijzinnige

60. Adiel Dierckens (1878-1951) was bediende. Deze schoonbroer van Missiaen was socialistisch gemeenteraadslid te Roeselare sedert 1921. Hij was volksvertegenwoordiger van 1919 tot 1946.

61. *De Vrijheid etc. ...*, 21 september 1935, pp. 1-2.

62. *ibidem*, 24 augustus 1935, p. 1.

63. Het was het eerste grote programmapunt van de *Bond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs* van Poperinge. Zie: *De Strijd. Liberaal democratisch weekblad voor het arrondissement Ieper*, 23 juni 1934, p. 1; 28 juli 1934, p. 2; 11 augustus 1934, p. 2.

64. Men wist 73 gesignde aanvragen voor te leggen. Zie: *De Strijd etc. ...*, 1 september 1934, p. 2.

65. *De Vrijheid etc. ...*, 5 februari 1938, p. 4.

66. Welke politici en hoeveel er aanwezig waren, is ons niet bekend. Wel werd er door de B.W.P.-federatie Kortrijk een oproep gericht naar alle verantwoordelijken om zeker aan deze vergadering deel te nemen. Zie: Omzendbrief Detaevernier aan gemeenteraadsliden, 20 juni 1935, A.M.S.A.B., federatie Kortrijk, 109.

huisvader, evenals de stemming van het wetsvoorstel Fischer-Mundeleer, de toepassing van de wet op het kleuteronderwijs en de overname van het officieel middelbaar onderwijs door de staat.⁶⁷

De belangrijkste verwezenlijking van het Westvlaams provinciaal verbond was echter de oriëntatie die het wist te geven aan de schoolpolitieke besluitvorming van 1937. Het was precies in de kringen van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* dat alert werd gereageerd op het voorstel Marck, dat de pensioenen van het vrij lager onderwijs definitief en volledig door de staat zou laten bekostigen. De indiening van dit wetsvoorstel werd immers onmiddellijk gevolgd door het bewuste congres te Oostende van 18 tot 20 juli 1936. Onvermijdelijk kregen de daar aangenomen resoluties – of zij nu als zodanig bedoeld waren of niet – een bijzondere betekenis voor de schoolpolitieke evolutie van de eerstvolgende maanden: hun essentiële beginselen werden immers verwoord door de wetsvoorstellen Missiaen en Vanderpoorten, die al snel als compensatie zouden dienen voor het voorstel Marck.

De impact van de congresresoluties van Oostende verschilde echter wel enigszins voor beide wetsvoorstellen. Het wetsvoorstel Vanderpoorten getuigde ongetwijfeld van dezelfde geest als deze welke aan de basis lag van de resoluties, maar verder was er haast geen rechtstreekse beïnvloeding. We hebben in een vorige publicatie aangetoond dat Vanderpoorten⁶⁸ zich voor zijn wetsvoorstel steunde op een tekst van Hoste's kabinetschef Sterkens.⁶⁹ Tijdens de jaarlijkse algemene vergadering van

67. *De Vrijheid etc. ...*, 13 juli 1935, p. 1.

68. Arthur Vanderpoorten (1884-1945) was liberaal provinciaal senator (1936-1939) en senator (van 1939 tot zijn dood) voor Lier. Hij was minister van Openbare Werken (1939-1940) en van Binnenlandse Zaken (1940). Na zijn middelbaar onderwijs stapte hij in het bedrijfsleven, waar hij zich al vlug omhoog werkte. Vanderpoorten was voorzitter van de *Kamer van Handel en Nijverheid* te Lier en zetelde als raadsheer in het *Vlaams Economisch Verbond*. Hij leidde het *Liberaal Verbond* van Lier. Hij was korte tijd voorzitter van het L.V.V. in 1924 en werd nadien ondervoorzitter. Hij was voorzitter van de *Lierse Willemsfonds-afdeling* en zetelde in de jaren '30 in het hoofdbestuur. In 1938 werd hij erevoorzitter van het *Federatief Verbond der Vrienden van het Officieel Middelbaar Onderwijs* van Antwerpen en vertegenwoordigde in dat jaar de provincie in het *Coördinatiecomité ter Verdediging van het Officieel Onderwijs*. In 1940 werd hij erevoorzitter van het *Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel Onderwijs*. Zie: M. BOTS, *Inventaris van de papieren Arthur Vanderpoorten, 1884-1945*, Gent, Liberaal Archief, 1990, pp. 1-37.

69. Frans Sterkens (geboren in 1882) was kabinetschef van de liberale ministers van Openbaar Onderwijs van 1934 tot 1938. Deze doctor in de wiskunde en de fysica werd na een leraarscarrière (1906-1922) inspecteur der normaalscholen. Vanaf 1925

het *Willemsfonds* van 25 oktober 1936, waar Houvenaghel op eigen verzoek kwam spreken over de mogelijke relatie tussen het fonds en zijn schoolbeweging,⁷⁰ kondigde Vanderpoorten aan dat hij eerstdaags een wetsvoorstel inzake de gebouwen van het officieel middelbaar onderwijs aan de Senaat zou voorleggen.⁷¹ Kort daarop probeerde Houvenaghel Vanderpoorten ertoe te overhalen om het voorontwerp van Sterkens hier en daar aan te passen ten einde geen al te etatistische benadering door te voeren: hij vreesde weerstand van de Brusselse liberalen, die nauw betrokken waren bij de prestigieuze stedelijke middelbare scholen van de agglomeratie.⁷² Houvenaghel had op dat vlak echter geen invloed op de redactie van de tekst.⁷³ Het definitieve wetsvoorstel Vanderpoorten nodigde de gemeenten uit om hun gebouwen voor het rijksmiddelbaar

was hij inspecteur wiskunde in het middelbaar onderwijs tot zijn op rust stelling in 1942. Van 1933 tot 1952 was hij deeltijds docent aan de Gentse universiteit.

70. Houvenaghel had in juli 1936 sterk aangedrongen bij de algemeen secretaris Hegmans opdat het *Willemsfonds* zich officieel zou laten vertegenwoordigen op het congres van Oostende. Klaarblijkelijk werd op dat verzoek niet ingegaan. Zie: Brief Houvenaghel aan Hegmans, 4 juli 1936, L.A., Archief Willemsfonds, 1.1.2. Inkomende briefwisseling, 1936.06 - 1936.12. In september vroeg Houvenaghel dan rechtstreeks aan Van Hauwaert om op de algemene vergadering te mogen spreken. Dat werd hem toegestaan. In diezelfde periode bleek Houvenaghel trouwens te werken aan een (onvindbare) studie "Vuylsteke, het Willemsfonds en het schoolvraagstuk", waarover hij voordrachten wilde houden in de afdelingen. Hij wilde het *Willemsfonds* achter het Oostendse programma krijgen omdat het volgens hem de enige vereniging was met voldoende gezag om alle Vlaamse vrijzinnigen rond zich te verenigen. Zie: Brief Houvenaghel aan Van Hauwaert, 1 september 1936, L.A., Archief Willemsfonds, 1.1.2. Inkomende briefwisseling, 1936.06 - 1936.12.

71. Zie: Algemene vergadering (25 oktober 1936), L.A., Archief Willemsfonds - Verslagboek 19 (karton Hs III 18); *De Vrijheid etc. ...*, 24 oktober 1936, p. 1; 7 november 1936, p. 1.

72. Brief Houvenaghel aan Vanderpoorten, 17 november 1936, L.A., papieren Vanderpoorten, 2.4.9.

73. Brief Houvenaghel aan Vanderpoorten, 17 november 1936, L.A., papieren Vanderpoorten, 2.4.9.; Kantteekeningen bij het wetsvoorstel Vanderpoorten, *ibidem*, 2.4.22. Omdat Vanderpoorten Houvenaghels voorstellen niet volgde, besliste het Westvlaams verbond om toch maar zelf een wetsvoorstel rond het officieel middelbaar onderwijs te laten indienen door ondervoorzitter Missiaen, waarschijnlijk om zeker te spelen indien het voorstel Vanderpoorten zou mislukken. Dit tweede voorstel Missiaen werd samen met het eerste naar de kamercommissie gestuurd, maar zou nooit worden behandeld. Zie: *Parlementaire Documenten Kamer, 1936-1937*, nr. 76; *Parlementaire Handelingen Kamer, 1936-1937*, 9 februari 1937, p. 589.

onderwijs zonder meer af te staan aan de staat en zichzelf aldus te bevrijden van alle verdere onderhoudskosten.

Het Westvlaams provinciaal verbond oordeelde het uiteindelijk verkieslijk om het voorstel Vanderpoorten toch in die vorm te steunen. Houvenaghel wist Vanderpoorten er kennelijk wel toe te bewegen om zijn wetsvoorstel min of meer gelijktijdig in te dienen met het wetsvoorstel Missiaen over het lager onderwijs, dat aan de Kamer werd voorgelegd. Dat liet Houvenaghel toe om op 29 november 1936 aan de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement* mede te delen dat Missiaen en Vanderpoorten eerstdaags wetsvoorstellen zouden indienen, die rechtstreeks geïnspireerd waren door het Oostendse programma.⁷⁴ Dat was geen ijdele voorstelling van zaken. De impact van het congres van Oostende was immers wel zeer groot op het wetsvoorstel Missiaen. Dat lag niet alleen aan het feit dat Missiaen één van de steunpilaren was van het Westvlaams provinciaal verbond. De Ieperse volksvertegenwoordiger heeft meermaals verklaard dat niet hij, maar wel Houvenaghel – die ook de Oostendse resoluties had opgesteld – de auteur was van het voorstel.⁷⁵ De achtergrond van het wetsvoorstel bleek ook uit de tegenhandtekeningen: naast de *Ligue*-prominenten Mundeleer⁷⁶ en Piérard,⁷⁷ werd het gesigneerd door nauw bij het Westvlaams verbond aanleunende politici, namelijk de

74. *Le Congrès d'Ostende des Amis de l'Enseignement Officiel etc. ...*, p. 16; *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXII, december 1936, 6, pp. 141-142.

75. Aan de algemene raad van de *Ligue* verklaarde Houvenaghel reeds: “*En collaboration avec M. le député Missiaen, premier vice-président de notre Fédération, et membre du Conseil Général de la Ligue de l'Enseignement, nous préparons en ce moment un texte de loi ainsi que l'exposé des motifs y afférant, visant à la réorganisation complète de l'enseignement public.*” Zie: *Le Congrès d'Ostende des Amis de l'Enseignement Officiel etc. ...*, p. 16. Missiaen deelde dat ook mee op een vergadering van de *Bond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs* van Kortrijk in mei 1937. Zie: *De Vrijheid etc. ...*, 29 mei 1937, p. 3.

76. Léon Mundeleer (1885-1964), advocaat, was liberaal gemeenteraadslid (1919-1947) te Elsene, waar hij vanaf 1914 de *Association Libérale* voorzat. Hij was provincieraadslid (1918-1929) en volksvertegenwoordiger (1929-1958). Hij was minister van Defensie (1945) en van Openbaar Onderwijs (1949-1950). Mundeleer was geruime tijd ondervoorzitter van de *Ligue de l'Enseignement*.

77. Louis Piérard (1886-1951) was een slaggerszoon uit Frameries. Als student ging hij militeren in de socialistische arbeidersbeweging in de Borinage. Vanaf 1906 was deze literator redacteur bij de plaatselijke socialistische krant *L'Avenir du Borinage*. Hij werd gemeenteraadslid en burgemeester van Bougnies in 1933 en was volksvertegenwoordiger van 1919 tot zijn dood. Piérard was eveneens lange tijd ondervoorzitter van de *Ligue de l'Enseignement*.

Brugse socialist Achille Van Acker, de Oostendse liberaal Van Glabbeke⁷⁸ en diens uit West-Vlaanderen afkomstige, maar te Tienen actieve partijgenoot Charles De Jaegher.⁷⁹

Het parallellisme tussen dit wetsvoorstel Missiaen en de Oostendse resoluties was treffend. Uitgaand van de vrije keuze van de huisvader, poneerde het wetsvoorstel de verplichte inrichting van minstens één behoorlijk gehuisveste gemeenteschool per gemeente. Indien de ouders van 25 schoolplichtige kinderen een gemeenteschool vroegen, dan moest deze aanvraag aan de gemeente en rechtstreeks aan het ministerie worden gericht. De provincie verdween dus uit de procedure. Indien de gemeente na 6 maanden niet de nodige schikkingen trof, zou de minister zelf overgaan tot de inrichting van een gemeenteschool. De kosten zouden van de gemeentelijke begroting worden afgehouden. Hetzelfde systeem zou gelden voor de aanvraag van een wijksschool, doch hiervoor moesten de ouders van minstens 35 schoolplichtige kinderen tekenen. Het voorstel voorzag tenslotte ook in het verdwijnen van het gecontesteerde aanne­mingssysteem.⁸⁰

Het is treffend dat Houvenaghel ten aanzien van de bewuste algemene vergadering van het *Willemsfonds* veel meer dan anders de nadruk legde op het gematigde en opbouwende karakter van zijn eisen:

“De binnenlandse politieke toestand gebiedt in een geest van opperste verdraagzaamheid en diepgevoelde vaderlandsliefde het stelsel der toelagen aan het vrij onderwijs te ondergaan. Strijd rondom deze kwestie zou water op den molen zijn van dezen die het gemunt hebben op de vernietiging van de Belgische eenheid. Het principe der toelagen mag evenwel niet grondwettelijk erkend worden. In ruil moet gestreefd worden naar de verwezenlijking van de besluiten getroffen in Congres te Oostende.”⁸¹

78. Adolf Van Glabbeke (1904-1959), advocaat, was liberaal gemeenteraadslid (vanaf 1952), schepen (1953) en burgemeester (1953-1958) van Oostende. Hij was volksvertegenwoordiger van 1936 tot zijn dood. In de jaren '30 was hij voorzitter van de *Broederlijkheid der Oostendse Vrijdenkers*. Hij was minister van Binnenlandse Zaken (1945-1946), Justitie (1946), Volksgezondheid en Gezin (1949-1950) en Openbare Werken (1954-1955).

79. Charles De Jaegher (1875-1945) was arts. Hij was liberaal gemeenteraadslid (vanaf 1906), schepen (1920-1921) en vervolgens burgemeester (vanaf 1921) van Tienen. Hij was volksvertegenwoordiger (1921-1925, 1932-1945).

80. *Parlementaire Documenten Kamer*, 1936-1937, nr. 87.

81. Rede van Mr. Houvenaghel / Algemene vergadering (25 oktober 1936), L.A., Archief Willemsfonds - Verslagboek 19 (karton Hs III 18).

Die matiging werd duidelijk gepercipieerd. Dat mocht blijken uit de artikels die de Ieperse Willemsfondser De Byser⁸² omtrent deze vergadering publiceerde in *Het Volksbelang*. Het opbouwende programma dat hij reeds bij het congres van Oostende had geapprecieerd, kreeg ook na deze algemene vergadering zijn lof. De Byser beschouwde de vooropgestelde ruilpolitiek als onvermijdelijk⁸³ en stelde zelfs voor om in die zin een algehele herziening van het onderwijssysteem door te voeren.⁸⁴ Dit compromisgezinde discours sloot uitstekend aan bij de politieke *deal* omtrent de voorstellen Missiaen, Vanderpoorten en Marck.

We hebben elders⁸⁵ in extenso beschreven hoe deze wetsvoorstellen uiteindelijk via een nieuwsoortig compromisproces door de Kamers werden gesluisd. Voor wat het wetsvoorstel Missiaen betreft, geschiedde dat in een nogal afgezwakte vorm. Zo verdween bijvoorbeeld de vooropgestelde afschaffing van het aannemingssysteem. Dat neemt niet weg dat de nieuwe wet Missiaen aanvankelijk begeistert werkte onder de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* – zelfs al vóór haar formele goedkeuring. Het provinciaal verbond was in West-Vlaanderen de drijvende kracht achter een brede petitiebeweging, die in de kleine gemeenten zonder officieel onderwijs plaats vond in de laatste maanden van 1936 en vooral in de loop van 1937. Het verbond werd daarbij echter geconfronteerd met de taaie weerstand van de katholieke gemeentebesturen, die met de steun van onder meer het Westvlaams *Mannenverbond voor Katholieke Actie* alle mogelijke middelen inzetten om aan de gedwongen inrichting van gemeentescholen te ontsnappen.⁸⁶ Het provinciaal verbond protesteerde voortdurend tegen de sabotage van de

82. Val De Byser was medestichter, secretaris en tot 1945 voorzitter van de Ieperse afdeling van het *Willemsfonds*. Hij was regent Germaanse talen en gaf er Engels aan de rijksmiddelbare school tot zijn overplaatsing naar Oudergem in 1945. Hij was geruime tijd voorzitter van de Ieperse liberale mutualiteit *Oudleerlingen der Stadsscholen*.

83. Hij vreesde dat de katholieke provinciebesturen het initiatief van de Westvlaamse provincieraad zouden volgen en – zoals het *Christen Onderwijzersverbond* voorstelde – op eigen initiatief de pensioenen van de aanneembare onderwijzers zouden aanvullen. Zie: *Het Volksbelang*, 24 oktober 1936, p. 2.

84. *ibidem*, 25 juli 1936, p. 4; 24 oktober 1936, p. 2; 7 november 1936, p. 1; 9 januari 1937, p. 2.

85. J. TYSENS, *Strijdpunt of pasmunt? etc.*, pp. 284 e.s.

86. *Zal de neutrale school Vlaanderen overrompelen?*, Roeselare, Uitg. Mannenverbond, 1937, 93 p. (Schoolbrochure 1 van het Mannenverbond voor Katholieke Actie)

wet Missiaen. De pogingen van Houvenaghel om in samenwerking met minister Hoste een sluitender administratieve behandeling op poten te zetten, had uiteindelijk slechts beperkte resultaten. Men moest vaststellen dat de wet weinig of geen effect had in die gemeenten waarvoor zij oorspronkelijk bedoeld was. In de loop van 1938 zou de petitiebeweging bij gebrek aan echt belangrijke resultaten aan kracht inboeten. Houvenaghel en zijn medestanders zouden in dat jaar trouwens meer en meer aandacht hechten aan de uitbreiding van de beweging buiten West-Vlaanderen.

6. DE IMPACT OP DE LIGUE DE L'ENSEIGNEMENT.

Hoewel de *Ligue de l'Enseignement* in de eerste naoorlogse jaren probeerde om zich min of meer pragmatisch op te stellen tegenover de nieuwe schoolpolitiek, evolueerde zij toch al snel naar een onverzettelijk antiklerikale benadering van de subsidieproblematiek. Vooral na de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 kwam de nadruk van het *Ligue*-programma steeds duidelijker te liggen op de afschaffing van de toelagen aan het confessioneel onderwijs. Die radicalisering kende een hoogtepunt in 1932 maar bracht de *Ligue*, strategisch beschouwd, in een doodlopend straatje.⁸⁷ Deze constellatie maakte het mogelijk dat er een aantal nieuwe accenten werden gelegd. Een belangrijk nieuw element in de werking van de *Ligue de l'Enseignement* na dat bewuste jaar 1932 was dat zij zich niet meer alleen van haar afdelingen bediende, maar ook probeerde om – veel meer dan vroeger – de geaffilieerde verenigingen te mobiliseren voor de verdediging van de belangen van de officiële school. Uit de bronnen blijkt niet dat men hiertoe overging omdat men er zich rekenschap van begon te geven dat de geografische spreiding van de afdelingen ernstige tekortkomingen vertoonde in het noorden van het land. Het is echter wel zo dat een eerste vergadering van het *Ligue*-bestuur met de afgevaardigden van de aangesloten organisaties de aanleiding was voor steeds intensere contacten met de Westvlaamse nieuwlichters. Houvenaghel maakte immers op die bewuste vergadering zijn intrede en verpersoonlijkte daar zowat het jonge dynamisme van de Vlaamse vrijzinnigen.⁸⁸ De uitstraling

87. J. TYSENS, *Strijdpunt of pasmunt? etc. ...*, pp. 245-253; A. UYTTEBROUCK, "Les grandes étapes d'une histoire de cent vingt-cinq années", *Histoire de la Ligue de l'Enseignement et de l'Education Permanente, 1864-1989*, Brussel, 1990, pp. 33-36.

88. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXIX, maart-juni 1933, 2-3, pp. 52-55; LXX, maart-mei 1934, 2-3, p. 50.

bij de leiding van de *Ligue* was ontegensprekelijk. Haar *Bulletin* besteedde nu regelmatig aandacht aan de Westvlaamse activiteiten⁸⁹ en stelde die provinciale werking steeds meer voor als een na te volgen model.⁹⁰

Het belang van deze geleidelijk aan intensiteit winnende band was groot voor beide tendensen. Enerzijds gaf de nieuwe benadering van de schoolproblematiek van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* een verjongd perspectief aan de *Ligue*, die met haar eenzijdige aandacht voor de afschaffing van de subsidies in een impasse was terecht gekomen: de desbetreffende congresbeslissingen van liberalen en socialistes klonken dan wel goed maar boden geen haalbare kaart. Een minimumprogramma voor de korte termijn, dat zich volledig toespitste op de expansie van het officieel onderwijs, bood daarentegen een realistisch en concreet eisenpakket. De blokkering van de onderwijsdossiers omwille van de subsidieproblematiek – waarvan *Ligue*-prominenten zoals voorzitter Nicolas Smelten⁹¹ ook wel het gevaar inzagen – kon nu worden omzeild. Anderzijds had de goed georganiseerde *Ligue* ook wel één en ander te bieden aan Houvenaghels verbond. Zij kon het Westvlaams provinciaal verbond zeker materieel en moreel bijstaan. In de loop van 1935 werden de twee belangrijkste Westvlaamse verantwoordelijken, met name Missiaen en Houvenaghel, in de algemene raad van de *Ligue* opgenomen. Dat dit gebeurde vóór de goedkeuring door een algemene vergadering, wijst erop welk belang er werd gehecht aan deze samenwerking.⁹² Houvenaghel speelde daar snel een eersterangsrol. Hij presenteerde er tal van rapporten over de situatie van het officieel onderwijs in België en in

89. Zie bv.: *ibidem*, LXIX, juli-september 1933, 4, pp. 65-67.

90. Dat bleek onder meer uit Smeltens toespraak bij de oprichting van een provinciaal verbond van de *Ligue* te Luik. Zie: *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXX, december 1934, 6, p. 177.

91. Nicolas Smelten (1874-1962) was de spilfiguur van de *Ligue*. Tot 1931 was hij secretaris-generaal en vervolgens was hij voorzitter. Deze onderwijzer volgde pedotechnische studies en werd in 1911 directeur van een Brusselse lagere school. Van 1929 tot 1938 was hij er inspecteur van de stadsscholen. Smelten was een liberaal, maar bleef in dat engagement eerder discreet. Men vindt hem terug in studiegcommissies inzake het onderwijs, maar hij heeft voor zover we kunnen nagaan nooit een mandaat vervuld, ook niet binnen de partijstructuren. Smelten was wel een actief vrijmetselaar en was van 1928 tot 1931 achtbare meester van de Brusselse loge *Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis*.

92. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXII, januari-maart 1936, 1-2, p. 7.

West-Vlaanderen in het bijzonder,⁹³ die onmiddellijk via de *Documents*-reeks van de *Ligue* werden uitgegeven en op een vrij grote oplage werden verspreid.⁹⁴

De daarin vervatte expansieve eisen werden al snel door de *Ligue* overgenomen. Er werd zelfs weer gedacht aan de organisatie van een parlementaire groep om dergelijk programma politiek hard te kunnen maken.⁹⁵ De *Ligue* organiseerde op 1 december 1935 een *Congrès de Défense de l'Enseignement Public* te Brussel, waarvoor Smelten een gepubliceerd rapport van Houvenaghel als memorie van toelichting naar voor bracht.⁹⁶ Hoezeer de voorzitter van de *Ligue* door diens ideeën was beïnvloed, bleek wel uit zijn openingstoespraak:

“Sans doute nous serons unanimes à considérer que la réforme essentielle à revendiquer est la suppression des subsides aux écoles libres, et je réponds certainement au sentiment de tous les membres de cette assemblée en vous proposant d'inscrire ce vœu en tête des résolutions que nous allons adopter. Mais il ne faut pas que sous prétexte de ne pouvoir, en raison des combinaisons gouvernementales que nécessitent les circonstances économiques et politiques, réaliser en ce moment cette revision fondamentale de la législation scolaire, on laisse le public s'imaginer que cette question est la seule qui se pose, et qu'on laisse législateurs et gouvernement attendre passivement que le cléricisme ait totalement achevé son œuvre de domination. Dans tous les domaines, à côté de la réforme essentielle, de multiples mesures s'imposent, d'ordre législatif et d'ordre organique, en vue d'assurer la sauvegarde et le développement de

93. *ibidem*, LXXI, mei-juni 1935, 3, pp. 57-62; juli-november 1935, 4-5, pp. 78-79.

94. *L'Enseignement Public en Flandre Occidentale. Rapport présenté au Conseil Général de la Ligue de l'Enseignement par H.L. Houvenaghel, Président de la Fédération pour la Défense des Ecoles Officielles en Flandre Occidentale*, Brussel, 1935, 26 p. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 95); *Situation de l'Enseignement Officiel en Belgique. Rapport présenté au Conseil Général de la Ligue de l'Enseignement par H.L. Houvenaghel, Président du 2me congrès des Amis de l'Ecole Officielle et de la Fédération pour la Défense des Ecoles Officielles en Flandre Occidentale. Séance du dimanche 13 octobre 1935*, Brussel, 1935, 35 p. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 96)

95. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXI, mei-juni 1935, 3, p. 62. Daartoe werd contact opgenomen met de Anderlechtse liberaal Demets en mogelijk werd ook de socialistische ondervoorzitter Renard benaderd. Verder werd er niets meer van dit initiatief vernomen. Zie: Brief Smelten aan Demets, 16 april 1935, A.L.E., 1935, 202.

96. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXI, juli-november 1935, 4-5, p. 79.

l'enseignement public. C'est notre tâche d'aujourd'hui que de les indiquer."⁹⁷

Het was de redenering van Houvenaghel ten voeten uit en dat bleek stellig ook uit de finaal gestemde resoluties. Na de prealabele verklaring tegen de subsidiëring – de door Smelten aangekondigde lippendienst aan de traditionele beginselen – werd inderdaad een reeks expansieve eisen opgesomd voor de drie belangrijkste onderwijstypes. Die eisen sloten volkomen aan bij deze van de congressen der *Vrienden van het Officieel Onderwijs*, ook voor wat de rol van de centrale overheid in het officieel middelbaar onderwijs betreft.⁹⁸

Deze verbinding van de *Ligue* met dit eisenpakket – zeker inzake het middelbaar onderwijs – was opmerkelijker dan op het eerste zicht zou kunnen lijken. Veel meer dan voorheen immers was dit programma gericht op toestanden, die niet in grote steden als Brussel, Luik of Antwerpen gemeengoed waren, maar wel in streken als West-Vlaanderen of de Antwerpse Kempen, waar het zoals bekend niet zozeer ging om de concurrentie van de gesubsidieerde confessionele school tegen de officiële instellingen, maar wel om de *aanwezigheid* van dat officieel onderwijs als zodanig. De overwegende rol van de centrale staat daarin was voor die door de katholieke partij gedomineerde streken van wezenlijk belang. Dat was echter geenszins naar de zin van vele Brusselse vrijzinnigen, die via de door hen gecontroleerde gemeentebesturen een eigen, prestigieus middelbaar onderwijs organiseerden en bepaald niet gesteld waren op een te grote impact van een centrale overheid, waar de katholieken sterker stonden dan in de Brusselse gemeenten. Reeds tijdens de schepenenconferentie van de *Ligue* van 1922 was gebleken dat nogal wat van deze figuren eerder voor een intercommunale financiering te vinden waren dan voor een overname door het rijk.⁹⁹ We hebben gezien dat Houvenaghel rekening hield met deze Brusselse gevoeligheden. Niettemin evolueerden de leidende figuren van de *Ligue* toch naar de etatistische benadering, omdat deze de enige reële oplossing bood voor het steeds nijpender tekort aan officieel middelbaar onderwijs buiten de grote agglomeraties.¹⁰⁰

97. *ibidem*, december 1935, 6, p. 108.

98. *ibidem*, pp. 109-112.

99. *ibidem*, LVIII, november-december 1922, 5-6, pp. 113-123.

100. E. NOËL, "Les établissements d'enseignement secondaire", *Congrès national pour la défense de l'enseignement public, organisé par la Ligue de l'Enseignement le dimanche 1er décembre 1935 dans la grande salle de l'Union Coloniale à Bruxelles*, Brussel, 1936, pp. 25-27. (Document de la Ligue de l'Enseignement, 98)

In de loop van 1936 en 1937 vonden deze expansieve eisen hun weg naar het werkprogramma van de *Ligue*. In tegenstelling tot figuren als een Vanderpoorten en in een mindere mate ook wel een Missiaen, leidde de overname van het programma van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* niet tot enige compromisgezindheid ten aanzien van de subsidiëring van het confessioneel net. Dat was al gebleken tijdens het congres van december 1935 en het werd in de laatste maanden van 1936 nog scherper geformuleerd naar aanleiding van het wetsvoorstel Marck. Dat wetsvoorstel werd als een regelrechte breuk van de *trêve* beschouwd.¹⁰¹ De *Ligue* probeerde zeer zeker de wetsvoorstellen Missiaen en Vanderpoorten te steunen en trachtte daartoe de *éminences grises* Vandervelde en Adolphe Max en ook de minister van Openbaar Onderwijs Hoste gunstig te beïnvloeden.¹⁰² Daar stond echter tegenover dat zij er helemaal niet voor te vinden was om de legitiem geachte expansieve eisen op te nemen in de globale *deal*, waardoor een deel van de linkerkzijde voor het wetsvoorstel Marck zou stemmen. De *Ligue* had dus geen goed woord over voor datgene wat er in de schoolcommissie werd bedisseld.¹⁰³ Met het uiteindelijke resultaat was men geenszins tevreden.¹⁰⁴ De toepassing van de wetten Vanderpoorten en Missiaen liet immers veel te wensen over.

De *Ligue* sloot zich volkomen aan bij de acties die Houvenaghel en zijn provinciaal verbond van West-Vlaanderen opzetten om tot een loyale toepassing van de wet Missiaen te komen.¹⁰⁵ Daartoe werd zowel door de *Ligue* als door het provinciaal verbond bij Hoste tussengekomen.¹⁰⁶ Het steeds duidelijker accent op de Vlaamse problematiek werd in de loop van 1937 nog versterkt. Voor de eerste maal probeerde de *Ligue* – zonder succes overigens – een *Bulletin* uit te geven in het Nederlands en er werd ook overwogen om een Nederlandstalige publicatiedienst op te richten.

101. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXII, april-juli 1936, pp. 49-51; augustus-november 1936, 5, p. 120.

102. *ibidem*, LXXIII, januari-maart 1937, 1-2, pp. 4-5.

103. N. SMELTEN, *Nous voulons la paix scolaire*, Brussel, 1937, 14 p. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 101)

104. N. SMELTEN, *Nos alarmes, nos revendications*, Brussel, 1937, pp. 7 e.s. (Documents de la Ligue de l'Enseignement, 107)

105. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXV, november-december 1937, 6, pp. 5-7.

106. Brief Smelten aan Hoste, 13 november 1937; brief Hoste aan Smelten, 16 november 1937, A.L.E., 1937, 700; brief Houvenaghel aan Smelten, 17 januari 1938, A.L.E., 1938, 202.

Die Vlaamse werking van de *Ligue de l'Enseignement* kwam echter nooit goed van de grond. Dat heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat de zich geleidelijk over heel Vlaanderen uitbreidende activiteit van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* op het einde van de jaren '30 definitief op een autonome grondslag werd gestructureerd. De *Ligue* kon moeilijk anders dan deze initiatieven steunen,¹⁰⁷ maar dat gebeurde zeker niet met onverdeelde gevoelens.

7. DE EXPANSIE VAN DE BEWEGING IN VLAANDEREN EN DE OPRICHTING VAN HET ALGEMEEN VERBOND TER BEVORDERING VAN HET OFFICIEEL ONDERWIJS.

Het Westvlaams provinciaal verbond had op het eerste congres te Blankenberge reeds duidelijk laten verstaan dat het zou streven naar de expansie van de beweging der *Vrienden van het Officieel Onderwijs* in de rest van het land, meer specifiek in Vlaanderen. Dat moest gebeuren onder de vorm van nieuwe provinciale verbonden, welke daarna in een koepelstructuur moesten worden ondergebracht. In de tweede helft van de jaren '30 bleek duidelijk op welke manier er bevruchtend werd gewerkt in de andere Vlaamse provincies en hoe het Westvlaamse model als het ware werd geëxporteerd door Houvenaghel en Missiaen, die overal te lande de plaatselijke sympathisanten gingen bewerken en aanzetten tot organisatorische initiatieven. De Westvlamingen hadden daartoe in het voorjaar van 1938 een *Coördinatiecomité ter Verdediging van het Officieel Onderwijs in de Vlaamsche Provinciën* op poten gezet, dat vooruitliep op de definitieve organisatie van provinciale organen en dat onmiddellijk na de stichting van die provinciale verbonden een hechte band waarborgde met de andere structuren. In deze eerste en voorlopige

107. Zo zou Houvenaghel in 1940 worden aangeduid als ondervoorzitter van de *Ligue* en werd er zelfs voorgesteld om binnen de *Ligue* een Vlaams secretariaat op te richten, dat de samenwerking met de Vlaamse groepen moest ondersteunen. Het scheppen van persoonlijke banden door het opnemen van prominente Vlamingen in de algemene raad van de *Ligue* werd trouwens na de tweede wereldoorlog verder gezet. Zie: Séance du Bureau du dimanche 14 mai 1939, A.L.E., 1939, 301; brief Van Hauwaert aan Houvenaghel, 17 mei 1939, A.L.E., 1939, 603 a; *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXVI, januari-april 1940, 1-2, p. 15; LXXXII, november-december 1946, 6, p. 63; LXXXIII, november-december 1947, 6, p. 88.

vorm nam het *Coördinatiecomité* meestal bevriende politici op, die vaak na enige tijd werden afgelost door figuren uit het onderwijsmilieu.¹⁰⁸

De eerste provincie waar gepoogd werd het Westvlaamse voorbeeld te volgen, was Oost-Vlaanderen. Dat lag vooreerst aan het feit dat deze provincie – op Gent na – inzake het officieel onderwijs zowat hetzelfde spreidingsprobleem kende. Vervolgens had Houvenaghel er als actief Willemsfondser ook goede contacten met de nationale voorzitter Van Hauwaert, die er de belangrijkste propagandist van de nieuwe beweging zou blijken. Van Hauwaert was reeds aanwezig op het congres van Blankenberge en stond in 1935 met de socialistische inspecteur van het middelbaar onderwijs Gaston Van de Veegaete¹⁰⁹ aan de basis van de eerste poging tot oprichting van een nieuwe provinciale structuur. Onder impuls van Houvenaghel werd een eerste vergadering georganiseerd in de middelbare school van Zelzate, waar besloten werd een *Oost-Vlaamse Verdedigingsbond van het Officieel Onderwijs* op te richten. Om ons niet bekende redenen viel deze eerste poging echter stil.¹¹⁰ Een tweede had wel resultaat. Opnieuw ging het initiatief uit van Oscar Van Hauwaert, die na enige voorbereidende vergaderingen de vertegenwoordigers van 17 oudleerlingenbonden en parascolaire verenigingen uit de provincie op 2 juli 1938 te Gent wist samen te brengen. Nieuw was hier dat ook de partijen uitdrukkelijk hun steun toezegden aan het *Oost-Vlaams Verbond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs*.¹¹¹ De belangrijkste liberale en socialistische parlementairen van de provincie patroneerden het ver-

108. Traditiegetrouw waren dat telkens één socialist en één liberaal. West-Vlaanderen werd vertegenwoordigd door Missiaen en Van Alleynes, Vlaams Brabant door Vael en Vande Weyer (waarover verder), Oost-Vlaanderen door Van Hauwaert en de socialistische senator Vergeylen, Limburg door Claessens en Olyff, Antwerpen door Vanderpoorten en de socialistische schepen van Berchem Van Laer. Zie: *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXIV, mei-juli 1938, p. 41.

109. Gaston Van de Veegaete (1896-1968) was leraar Germaanse talen aan het atheneum van Sint-Gillis en de Gentse rijksnormaalschool. Hij werd in 1936 directeur van het atheneum van Gent. Van 1946 tot 1956 was hij directeur-generaal op Onderwijs. Van 1956 tot 1966 was Van de Veegaete hoogleraar aan de Gentse rijksuniversiteit. Van de Veegaete was ook actief in de C.S.O.P. Van 1930 tot 1936 was hij secretaris van de *Socialistische Studiekring* van Gent. Hij was medestichter van het *Vermeylenfonds*. Zie: W. PEE, "Gaston Van de Veegaete. Gent 30 mei 1896-Gent 9 december 1968", *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*, 1970-1971, pp. 165-172.

110. *Het Volksbelang*, 9 november 1935, p. 2.

111. *ibidem*, 9 juli 1938, p. 1; *De Liberaal. Orgaan der Liberale Partij van het Arrondissement Aalst*, 16 juni 1938, p. 2.

bond met een erecomité.¹¹² In december 1938 werd het bestuur definitief samengesteld: de Gentse leraar Hubert Janssen werd voorzitter en de socialistische onderwijzer De Neef werd secretaris. Er werden nauwe banden onderhouden met de onderwijsvakbonden.¹¹³

In Limburg waren er ook al snel contacten gelegd. Het liberale provincieraadslid van Sint-Truiden, Eloi Renaerts,¹¹⁴ kwam op het congres van 1933 de toestanden in zijn provincie toelichten.¹¹⁵ Organisatorische initiatieven kwamen er echter pas enkele jaren later. François Olyff,¹¹⁶ die jarenlang de enige Limburger was geweest in de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*, werd samen met de secretaris van de Limburgse B.W.P. Claessens voorlopig vertegenwoordiger van de provincie in het *Coördinatiecomité*.¹¹⁷ De eerste poging tot oprichting van een provinciaal verbond in Limburg was dadelijk een succes. Het organiserend comité was ongeveer gelijktijdig in werking getreden als het Oostvlaams verbond¹¹⁸ en bleek voornamelijk te steunen op de oudleerlingenbond van de rijksmiddelbare school van Maaseik.¹¹⁹ De directeur van deze middelbare school, Vital Henskens, werd voorzitter en de hoofdonderwijzer van Velm, Frans Melchior, een A.B.O.B.-militant, werd secretaris.¹²⁰ De eerste

112. Het betreft Amelot, Anseele jr., Behn, Chalmet, Mariën, Michiels, Soudan, Vander Stegen, Van de Wiele en Vergelyen.

113. *Het Volksbelang*, 17 december 1938, p. 2; Brief Houvenaghel aan Smelten, 1 juni 1939, A.L.E., 1939, 603 a.

114. Eloi Renaerts was liberaal gemeenteraadslid en provincieraadslid te Sint-Truiden. Hij was daar in de jaren '20 secretaris van de *Liberale Associatie*. In 1932 was hij een heftig tegenstander van de liberale regeringsdeelname. Van 1931 tot 1934 was hij voorzitter van de liberale vakbonden van Limburg. Zie: *Het Vrije Limburg*, 18 december 1932, p. 2; 20 augustus 1933, p. 1.

115. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXIX, juli-september 1933, 4, p. 65; *Het Vrije Limburg*, 6 augustus 1933, p. 1; 13 augustus 1933, p. 1; 20 augustus 1933, p. 1.

116. François Olyff (1878-1954) was een liberaal provinciaal (1936-1939) en vervolgens geëcoopteerd senator (1939-1946) uit Hasselt. Hij was de stichter en directeur van de Limburgse liberale krant *Les Nouvelles*. In 1934 was hij voorzitter van de *Association des Journalistes Libéraux*. Hij was regelmatig verslaggever voor de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*.

117. *Het Volksbelang*, 11 maart 1939, p. 2.

118. Brief Houvenaghel aan Depreter, 23 januari 1939, A.L.E., 1939, 102.

119. *Het Vrije Limburg*, 25 december 1938, p. 3.

120. Vital Henskens treffen we in 1945 aan onder de stichters van het *Vermeylenfonds*. Frans Melchior was een liberaal. Van 1915 tot 1921 was hij onderwijzer geweest te Velm, waar hij vervolgens hoofdonderwijzer werd. Hij was op het einde van de jaren '30 afgevaardigde voor Limburg in het bestuur van de A.B.O.B.

openbare vergadering van het *Provinciaal Verbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs van Limburg* werd georganiseerd op 31 juli 1938, zoals steeds met Houvenaghel en Missiaen als de gastsprekers.¹²¹

In Antwerpen en Vlaams Brabant werden in datzelfde jaar onderhandelingen gevoerd om eveneens tot provinciale structuren te komen. De details van die gesprekken zijn ons echter niet bekend. In de Antwerpse agglomeratie was op 14 februari 1933 de *Centrale der Vrienden van het Officieel Onderwijs* opgericht in navolging van het Westvlaams model. Praktisch legde men zich erop toe om de op wijkniveau actieve schoolcomités te overkoepelen en waar nodig dergelijke comités op te richten, vooral in de landelijke randgemeenten. Er waren ook goede banden met de onderwijzersvakbonden van het Antwerpse, die al hun leden meteen affilieerden bij de Centrale. De liberaal Dr. Peremans zat de C.V.O.O. voor en het socialistische provincieraadslid Bastiaenen¹²² verzorgde het secretariaat. De *Centrale* had blijkbaar goede contacten met de Westvlaamse voortrekkers en was in 1933 op het congres van Blankenberge vertegenwoordigd door de voorzitter.¹²³ De C.V.O.O. groeide buiten het kader van de Antwerpse afdeling van de *Ligue de l'Enseignement* en stond trouwens vrij kritisch ten aanzien van het exclusief Franstalige karakter van de *Ligue*.¹²⁴

In de provincie Antwerpen werden er ook buiten de metropool initiatieven ondernomen. Op 9 januari 1938 werd te Lier immers een *Federatief Verbond der Vrienden van het Officieel Middelbaar Onderwijs van de provincie Antwerpen* opgericht. Het idee kwam van Frans Ceulemans,¹²⁵ de directeur van de Boomse rijksmiddelbare school, die er

In 1937 werd hij secretaris van de pas opgerichte *Willemsfonds*-afdeling van Sint-Truiden. Zie: *Het Vrije Limburg*, 21 april 1940, p. 3; *Journal des Instituteurs*, 22 april 1939, p. 2; 29 mei 1939, p. 2; Brief Houvenaghel aan Smelten, 1 juni 1939, A.L.E., 1939, 603 a.

121. *Het Vrije Limburg*, 31 juli 1938, p. 3; 7 augustus 1938, p. 1.

122. E. Bastiaenen was een socialistisch provincieraadslid te Antwerpen. Hij was secretaris van de C.V.O.O. van 1933 tot 1936. Hij zetelde in het bestuur van de Antwerpse sectie van de *Centrale van Bouw, Hout en Diversen*.

123. *Onze School. Maandblad voor de ouders*, juli-augustus 1934, pp. 6-8.

124. *ibidem*, januari 1936, p. 3.

125. Frans Ceulemans werd later directeur van de middelbare school van Lier. Hij was daar lange tijd secretaris-penningmeester en bibliothecaris van de *Willemsfonds*-afdeling, die door Vanderpoorten werd voorgezeten. Na 1945 volgde hij Vanderpoorten op in die functie. Beiden hadden ook elders regelmatig samengewerkt. Ceulemans schreef soms perscommuniqués voor de Lierse vooraanstaande en leverde hem informatie over het onderwijs. Ceulemans was ook actief in de *Bond van*

dadelijk steun voor vond bij Leo Van Beeck, de voorzitter van Turnhoutse oudleerlingenbond. Na enige tijd werd er ook aansluiting gevonden in de stad Antwerpen, waar de *Kring der Oud-leerlingen van het Koninklijk Atheneum te Antwerpen* en de *Bond der Middelbare Scholen* het nieuw *Federatief Verbond* vervoegden.¹²⁶ Arthur Vanderpoorten werd dadelijk tot erevoorzitter gekozen.¹²⁷ Hoe deze structuren in de loop van september 1938 opgingen in het *Antwerps Provinciaal Verbond ter Verdediging van het Officieel Onderwijs* is niet duidelijk,¹²⁸ maar enige elementen wijzen erop dat het hier ging om de samensmelting van organismen die zich los van elkaar bezighielden met lager- en met middelbaar onderwijs. Het Antwerps provinciaal verbond werd kennelijk enige tijd vertegenwoordigd door een figuur uit respectievelijk het lager- (een zekere Peeraerts) en het secundair onderwijs (de reeds vernoemde Van Beeck) in plaats van door voorzitter en secretaris.¹²⁹ In hoeverre het hier gaat om een fusie van het *Federatief Verbond* en de C.V.O.O. is uit de bronnen niet af te leiden.

Vlaams Brabant was in deze ontwikkeling het zwakke broertje. De aanwezigheid van het *Ligue*-bolwerk in Brussel werkte hier kennelijk als remmende voorsprong. Er waren wel enige contacten met de liberale milieus van Tienen¹³⁰ en met de provinciale normaalschool aldaar,¹³¹ maar dat leverde niet veel op. De gesprekken die in de loop van 1938 met diverse figuren moeten zijn gevoerd, hadden niet onmiddellijk tastbare resultaten. In januari 1939 kon Houvenaghel nog niets melden inzake de stichting van een verbond. Zelfs na de oprichting van het A.V.B.O.,

Oudleerlingen der Staatsmiddelbare Scholen te Lier.

126. Nieuwe horizons, L.A., papieren Vanderpoorten, 2.1.98.

127. De directeur van het Antwerpse atheneum, Adhemar De Smet, werd ondervoorzitter. Zie: *Athena. Maandelijksch Orgaan van den Kring der Oud-leerlingen van het Koninklijk Atheneum te Antwerpen*, XV, juni-augustus, 1939, s.p.; *Echo. Driemaandelijksch Orgaan van den Oud-leerlingenbond der Rijksmiddelbare School Antwerpen*, II, juli 1938, 3, pp. 102-103.

128. Brief Houvenaghel aan Depreter, 23 januari 1939, A.L.E., 1939, 102.

129. Brief Houvenaghel aan Smelten, 1 juni 1939, A.L.E., 1939, 603 a.

130. De liberale burgemeester van Tienen, Charles De Jaegher, was van Westvlaamse afkomst en had goede contacten met de kring rond Houvenaghel. Hij was aanwezig op het congres van Blankenberge in 1933. Zie: *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXIX, juli-september 1933, 4, p. 65; *De Vrijheid etc. ...*, 23 april 1938, p. 6.

131. Op het congres van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* in 1936 werd een voordracht gehouden door de directeur van de Tiense normaalschool Dewilder. Zie: *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXII, april-juli 1933, 4, p. 67; *Het Volksbelang*, 11 maart 1939, p. 2.

waarbij Vlaams Brabant nog steeds vertegenwoordigd werd door de voorlopig afgevaardigde politici,¹³² was er slechts een dienstdoende voorzitter bekend, een zekere Vandecan uit Tienen.¹³³ Er blijkt niet eens een secretaris te zijn geweest.

Het *Coördinatiecomité* was om praktische redenen gepatroneerd door de *Ligue*,¹³⁴ maar Houvenaghel liet snel verstaan dat het orgaan verder autonoom wenste te blijven. In januari 1939 schreef Houvenaghel aan de *Ligue*-secretaris dat het comité de voorbereidingen trof voor de oprichting van een *Algemeen Vlaamsch Verbond tot Verdediging van het Officieel Onderwijs*. Hij benadrukte de goede verhouding die met de *Ligue* moest blijven bestaan, maar wees ook op de redenen voor de stichting van een autonome Vlaamse organisatie:

“J'insiste à nouveau pour bien dire que le futur organisme désire entretenir les rapports les plus sincères de mutuelle compréhension avec la Ligue, mais ... la carence de la Ligue envers l'élément flamand du pays (non publication du bulletin flamand, manque de contact presque absolu avec la partie flamande) a rendu nécessaire le groupement des forces flamandes, parce que vous savez mieux que quiconque l'âpreté de la lutte contre l'adversaire clérical.”¹³⁵

Aan voorzitter Smelten bevestigde Houvenaghel de vriendschappelijke sfeer waarin de oprichting van een Vlaamse structuur moest verlopen:

“Au nom de mes collègues du comité de coordination je puis ajouter que la création de la Fédération flamande ne peut en aucun cas être considérée comme un acte hostile vis-à-vis de la Ligue, bien au contraire. Nous espérons au contraire que la Ligue voudra accorder à l'organisme général

132. Het betreft vooreerst Eugène Vande Weyer. Vande Weyer was liberaal provincieraadslid voor Tienen sedert 1933. Deze oudleraar van de Tiense normaalschool was er ook voorzitter van de *Willemsfonds*-afdeling. Verder was er de socialistische bestendig afgevaardigde Jan Vael (1880-1960), die gemeenteraadslid en volksvertegenwoordiger (1936-1939) was voor Aarschot. Zie: *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXIV, mei-juli 1938, 3-4, p. 41.

133. Brief Houvenaghel aan Smelten, 1 juni 1939, A.L.E., 1939, 603 a.

134. De *Ligue* zorgde ervoor dat het *Coördinatiecomité* over de zalen van het *Institut des Hautes Etudes* kon beschikken. Zie: Brief Smelten aan Houvenaghel, 26 januari 1938 + correspondentie Depreter / Houvenaghel, A.L.E., 1938, 607.

135. Brief Houvenaghel aan Depreter, 23 januari 1939, A.L.E., 1939, 102.

d'expression flamande tout son appui, car pour vous, comme pour nous l'idéal est le même: sauver ce qui reste encore de l'école publique."¹³⁶

Houvenaghel liet Smelten uitgebreid weten hoe de provinciale vertegenwoordiging in de nieuwe Vlaamse structuur zou moeten functioneren en hoe men de financiering dacht te organiseren. Om de banden met de *Ligue* en andere bevriende structuren zoals het *Centre Permanent pour la Défense de l'École Publique* (C.P.D.E.) en de *Fédération des Unions Post-scolaires de l'Enseignement Moyen Officiel de Belgique* hecht te houden, stelde Houvenaghel voor om hun individuele Vlaamse leden, secties en aangesloten verenigingen over te hevelen naar het op te richten *Algemeen Verbond* samen met een financieel transfert a rato van het aantal leden.¹³⁷ Dat laatste werd zowel door Smelten als door de C.P.D.E.-voorzitter Bracops¹³⁸ afgewezen.¹³⁹ Smelten zelf was evenmin enthousiast over de oprichting van de Vlaamse organisatie op zich. De *Ligue* was immers een *nationale* structuur. Hij verklaarde de wens tot autonomie van het *Coördinatiecomité* te respecteren, maar probeerde nog een laatste maal Houvenaghel te overhalen om de Vlaamse groepen als *Ligue*-afdelingen met de normale, grote autonomie te organiseren.¹⁴⁰ Houvenaghel liet dadelijk het voorstel betreffende de transfert van leden en gelden vallen. Hij verklaarde zelf gehecht te zijn aan de nationale eenheid, maar was duidelijk rond de Vlaamse doelstellingen:

“Si mes amis et moi avons décidé la création d'une Fédération flamande autonome, je pense qu'une des raisons qui nous ont fait agir ainsi, est

136. Brief Houvenaghel aan Smelten, 20 februari 1939, A.L.E., 1939, 603 a.

137. Brief Houvenaghel aan Smelten, 27 maart 1939, *ibidem*.

138. Joseph Bracops (1900-1966) was socialistisch gemeenteraadslid (vanaf 1946) en burgemeester (vanaf 1947) van Anderlecht. Hij was volksvertegenwoordiger van 1946 tot zijn dood. Als jong onderwijzer leidde hij in 1921 de kern Sint-Gillis van *Les Amis de l'Exploité* en werd vervolgens lid van de K.P., die hij in 1925 verliet. Bracops bekleedde in de loop van de jaren '30 diverse topfuncties in de C.S.O.P. Hij was secretaris-generaal van het *Secretariat Professionnel International de l'Enseignement*. In 1934 werd hij voorzitter van het *Centre Permanent pour la Défense de l'École Publique*. Vanaf 1937 zetelde hij in de algemene raad van de *Ligue de l'Enseignement*. Zie: N. DE BEULE, *Het Belgisch Trotskisme, 1925-1940*, Gent, Dhondtstichting / Masereelfonds, 1980, p. 83.

139. Brief Bracops aan Smelten, 6 april 1939, A.L.E., 1939, 603 a.

140. Brief Smelten aan Houvenaghel, 31 maart 1939, *ibidem*.

précisément que la Ligue se rappelle un peu tard qu'elle est nationale avant d'être simplement d'expression française."¹⁴¹

Houvenaghel benadrukte andermaal de noodzakelijke goede verhoudingen, maar de Vlamingen wensten niet zomaar een afdeling te vormen. Daarmee was de discussie beëindigd. Zij zorgde ook niet meer voor verdere problemen met de *Ligue*, integendeel zelfs. De vriendschapsbanden tussen Houvenaghel en Smelten droegen daar ongetwijfeld toe bij. Dat zou goed blijken bij de oprichting op het congres van Aalst van 9 en 10 april 1939 van wat voortaan het *Algemeen (Vlaamsch) Verbond tot Bevordering van het Officieel Onderwijs* of A.V.B.O. zou heten.

De oprichting van het A.V.B.O. geschiedde niet toevallig op die plaats en datum. Te Aalst, ooit het bolwerk van Woeste, was de oude katholieke dominantie bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 doorbroken door een liberaal-socialistische coalitie. Bovendien werd op 9 april 1939 de plechtige eerste steenlegging van een nieuw atheneum gehouden. Dat nieuwe atheneum van Aalst was één van de eerste tastbare resultaten in Vlaanderen van de wet Vanderpoorten, welke steeds meer mocht worden gezien als de belangrijkste verwezenlijking van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs*. De vroegere katholieke schepen van onderwijs had door zijn interventies bij het departement de bouw van het bewuste atheneum nog kunnen afremmen, maar door de coalitiewisseling werd het conflictgeladen dossier op sneltempo in orde gebracht.¹⁴² De symbolische keuze van het *Coördinatiecomité* voor Aalst en de huldiging van de beweging door het plaatselijke vrijzinnige gemeentebestuur¹⁴³ – de liberale schepen van onderwijs Pierre Cornelis was als voorzitter van de Aalsterse oudleerlingenbond een medestichter geweest van het Oostvlaams provin-

141. Brief Houvenaghel aan Smelten, 3 april 1939, *ibidem*.

142. *De Liberaal etc. ...*, 3 februari 1938, p. 1.

143. *ibidem*, 14 april 1939, pp. 1-2.

ciaal verbond¹⁴⁴ – maakte van het stichtingscongres een nogal opgemerkte gebeurtenis.

De stichting van het A.V.B.O. werd door het congres snel afgehandeld: het was uiteindelijk niet zoveel meer dan een omvorming van het bestaande *Coördinatiecomité*. Missiaen lichtte toe dat het nodig was om *alle* vrijzinnige krachten van Vlaanderen te bundelen en dat er om die reden geen gebruik werd gemaakt van de te Franstalige *Ligue* en het socialistische C.P.D.E., waarin niet iedereen zich bleek te kunnen terugvinden. De twee laatste structuren maakten daarrond niet langer problemen. Een afgevaardigde van het C.P.D.E., Van Vinck, zegde dadelijk de steun van zijn organisatie toe.¹⁴⁵ Smelten, die als vertegenwoordiger van de *Ligue* aanwezig was, huldigde Houvenaghel en zijn medestanders en verzekerde het jonge A.V.B.O. eveneens van de bijstand van de *Ligue*.¹⁴⁶ Die zou in de daarop volgende maanden en jaren meermaals blijken, zowel op financieel vlak als door het opnemen van de Vlaamse militanten in haar algemene raad.¹⁴⁷ Houvenaghel werd logischerwijze als voorzitter van het A.V.B.O. aangeduid.

Uit de twee rapporten die men te Aalst behandelde, bleek goed hoe het A.V.B.O. probeerde om de beginselen verder uit te diepen, welke voordien aan de basis hadden gelegen van de wetten Missiaen en Vanderpoorten. Missiaen behandelde de gevoelige problematiek van de benoemingen in het gemeentelijk onderwijs. Omwille van de specifieke constellatie in Kamer en Senaat was een radicale oplossing, zoals vervat in het wetsvoorstel Fischer-Mundeleer, geen haalbare kaart. Een zekere graad van afsluiting van het gemeentelijk onderwijs was volgens Missiaen echter noodzakelijk om de toch al niet zeer indrukwekkende resultaten van de

144. Pierre Cornelis was liberaal gemeenteraadslid en schepen van onderwijs (1934, 1938-1945) te Aalst. Hij was een industrieel en zetelde in de beheerraad van de A.S.L.K. In 1928 had hij met een aantal leraars de ter ziele gegane *Bond van Oudleerlingen van het Officieel Middelbaar Onderwijs van Aalst* heropgericht. Cornelis was de drijvende kracht achter de uitbouw van een volwaardig atheneum aldaar. Tijdens de tweede wereldoorlog behield Cornelis zijn mandaat. Ondanks zijn verdienstelijke activiteiten, werd hij om duistere redenen vermoord door elementen uit het verzet. Zie: *De Liberaal etc. ...*, 15 juli 1938, pp. 1-2; 28 april 1939, p. 2; L. MOYERSON, *Baron Romain Moyersoën en politieke problemen van zijn tijd, 1870-1967*, Aalst, 1986, pp. 217-219, 269, 304-305.

145. *Ons Woord*. Tolk van "Diesterweg". *Beroepsvereniging van Antwerpen's Officiële Leerkrachten*, XLVI, mei 1939, 5, p. 146.

146. Discours Smelten Congres Aalst, A.L.E., 1939, 603 b.

147. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXV, mei-juli 1939, 3-4, p. 60.

naar hem genoemde wet een reële impact te geven: het had immers niet veel zin om met veel inspanningen een katholiek gemeentebestuur te dwingen tot inrichting van een gemeenteschool, indien diezelfde lokale overheid daarna de neutraliteit van deze school kon ondergraven door er een onderwijzer met een confessioneel diploma te benoemen. Daarom wilde Missiaen de gemeenten met minder dan 5.000 inwoners – naar analogie met de bevoegding ervan door de arrondissementscommissarissen – de bevoegdheid tot benoeming van onderwijzers onttrekken. Zij zouden alleen nog het recht hebben per vacante betrekking drie kandidaten voor te dragen, waarvan er minstens twee een diploma van het officieel normaalonderwijs moesten bezitten: de minister zou daaruit dan één kandidaat mogen benoemen. Missiaen meende dat er voor dit voorstel een steun kon worden gemobiliseerd, die niet zou worden gevonden voor het ingrijpender voorstel Fischer-Mundeleer. Bovendien werd de autonomie van de grotere gemeenten – waar liberalen en socialisten veelal sterker stonden – door dit systeem niet geraakt.¹⁴⁸ Missiaen zou na de tweede wereldoorlog een dergelijk wetsvoorstel uitwerken, dat volop werd gesteund door de diverse vrijzinnige verenigingen.¹⁴⁹

Houvenaghel legde een rapport voor betreffende het officieel middelbaar onderwijs, dat er specifiek op was gericht om de katholieke weerstanden tegen zijn expansie te ontkrachten. Zoals we elders hebben aangetoond, probeerde de katholieke partij om enerzijds de oprichting van nieuwe officiële instellingen af te remmen en anderzijds het inschrijvingsgeld in de bestaande scholen zo hoog mogelijk op te drijven.¹⁵⁰ Haar essentiële argument was dat er een te grote aangroei zou bestaan van het algemeen vormend onderwijs ten nadele van de technische scholen, met alle sociaal-economische gevolgen vandien. Houvenaghel probeerde tegelijkertijd dit argument te ontkrachten en tegemoet te komen aan het gebrek aan officieel technisch onderwijs in Vlaanderen. De aanhechting van industriële afdelingen aan de rijksmiddelbare scholen en athenea zou daartoe een oplossing bieden. Het kon tevens de grondslag vormen voor de noodzakelijke expansie van het officieel technisch onderwijs in de

148. *Ons Woord etc. ...*, XLVI, mei 1939, 5, pp. 147-149; Verslag. De benoemingen in het lager onderwijs (Missiaen), L.A., papieren Vanderpoorten, 2.4.29.

149. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, LXXXIII, augustus-oktober 1947, 4-5, p. 73; LXXXIII, november-december 1947, 6, p. 92.

150. J. TYSSENS, *Strijdpunt of pasmunt? etc. ...*, pp. 302 e.s.

daarvan verstoken regio's.¹⁵¹ Houvenaghel raakte hiermee het probleem aan van het rijksinitiatief inzake technisch onderwijs, dat ook op het A.V.B.O.-congres van 2 mei 1940 te Antwerpen zou worden behandeld¹⁵² en dat zeker na de tweede wereldoorlog een essentiële zorg van de vrijzinnige pressiegroepen zou worden.

De tweede wereldoorlog onderbrak het jeugdige dynamisme van het A.V.B.O. De nieuwe start na de bevrijding zou slechts moeizaam op gang komen. Het feit dat de beweging der *Vrienden van het Officieel Onderwijs* in een zo sterke mate had gedraaid rond de figuur van voorzitter Honoré Houvenaghel droeg daar niet weinig toe bij.¹⁵³ Houvenaghel was weinige weken voor de bevrijding van het land immers door de Duitse bezetter opgepakt en gedeporteerd. Hij overleed op 25 april 1945 door ziekte en extreme ontbering in het concentratiekamp Sandbostel-Neuengamme. Met Houvenaghel verloren de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* hun grondlegger en eerste bezieler. De jonge beweging had in Vlaanderen echter genoeg aanhang verworven om vanaf 1945 opnieuw haar plaats in te nemen naast de andere vrijzinnige drukkingsgroepen.

8. CONCLUSIE.

Met de groei van de beweging der *Vrienden van het Officieel Onderwijs* werd er in de loop van de jaren '30 ongetwijfeld een wezenlijke verandering teweeg gebracht in het vrijzinnige kamp. Het betrof hier immers een exclusief Vlaamse, ja men mag zelfs stellen relatief vlaamsgezinde aangelegenheid. Het is op zijn minst opmerkelijk dat deze nieuwe tendens zich buiten de traditionele urbane centra ontwikkelde en aldus gedragen werd door vrijzinnigen uit provinciesteden en kleine rurale gemeenten, waar de katholieke partij steevast de politieke scène domineerde. West-Vlaanderen liep in deze ontwikkeling manifest voorop.

151. *Ons Woord etc. ...*, XLVI, mei 1939, 5, pp. 149-151; IVe Congres der Vrienden van het Officieel Onderwijs - Aalst, 1939. De hervorming van het officieel middelbaar onderwijs. Verslaggever: Dr. H. Houvenaghel, L.A., papieren Vanderpoorten, 2.4.28.

152. *Het Volksbelang*, 11 mei 1940, p. 1. Op dat bewuste congres werden Vanderpoorten en Missiaen gehuldigd als erevoorzitters van het A.V.B.O.

153. Zo schreef Houvenaghel in september 1936 zeer toepasselijk: "*Geheel het werk van ons provinciaal verbond rust op mijn schouders en nu in die eerste weken na de heropening der klassen is het om zot te worden.*" Zie: Brief Houvenaghel aan Hegmans, 28 september 1936, L.A., Archief Willemsfonds, 1.1.2. Inkomende briefwisseling, 1936.06 - 1936.12.

Binnen de traditioneel strijdbare en bovendien vrij substantiële vrijzinnige minderheid van deze provincie groeide immers de eerste autonome Vlaamse organisatie ter verdediging van het officieel onderwijs. Deze provinciale structuur steunde op een rigoureuus gerespecteerd intern evenwicht tussen socialisten en liberalen. Het gros van de militanten waren – zoals we in detail hebben kunnen toelichten – aanvankelijk echter vooral vlaamsgezinde, vrijzinnige liberalen¹⁵⁴ uit de *lower middle class*, die veelal middelbaar onderwijs of meer hadden genoten en actief waren in het *Willemsfonds*, in aanverwante culturele organisaties en vooral dan in de postscolaire organisaties van het officieel middelbaar onderwijs.

De bezieler van dit Westvlaams provinciaal verbond, Honoré Houvenaghel, was bij uitstek de figuur langs wie de nieuwe schoolpolitieke benadering van de jonge beweging der *Vrienden van het Officieel Onderwijs* een vertaling zou vinden naar de politieke scène. Deze nieuwe visie hing nauw samen met de specifieke problematiek van het officieel onderwijs in West-Vlaanderen: de schoolkwestie draaide daar immers niet om concurrentie tussen evenwaardige netten zoals dat in de steden het geval was, maar eerst en vooral om de aanwezigheid van de officiële school als zodanig. De subsidiëring van het katholiek onderwijs – centraal strijdpunt voor traditionele vrijzinnige organisaties zoals de *Ligue de l'Enseignement* – was daarom een secundair probleem en kon aldus verwezen worden naar het programma voor de lange termijn. Centraal stond het programma voor de korte termijn, namelijk de expansie van het officieel lager- en vooral dan middelbaar onderwijs in die streken waar het ontbrak. Treffend is dat hierrond precies dezelfde argumentatie werd gebruikt als deze welke de katholieken hanteerden om de subsidiëring van hun net te bepleiten: de vrije keuze van de huisvader moest nu ook maar eens in omgekeerde richting functioneren. Via de prestigieuze zomercongressen welke de Westvlaamse *Vrienden van het Officieel Onderwijs* medio jaren '30 organiseerden, kreeg dit eisenpakket een groeiende weerklank. Het Westvlaams verbond wist de vrijzinnige politici uit de provincie achter zijn programma te krijgen en ook buiten dit provinciale kader groeide de aanhang. Die aanhang situeerde zich aanvankelijk eveneens in niet-urbane vrijzinnige kringen met vergelijkbare politieke, sociale en culturele achtergronden. Tegen het einde van de jaren '30 had dit geleid tot het ontstaan van provinciale verbonden in heel Vlaanderen en tot de ultieme

154. Het is niet verwonderlijk dat er zich precies in deze jaren '30 in West-Vlaanderen – niet zelden via dezelfde personen overigens – een alom vastgesteld liberaal *réveil* voltrok. Zie: J. TYSSENS, *Strijdpunt of pasmunt? etc. ...*, pp. 199 e.s.

overkoepeling ervan in een *Algemeen Verbond tot Bevordering van het Officieel Onderwijs*.

Het nieuwsoortige programma van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* bezat een vrij groot politiek potentieel. Ongetwijfeld, dit constructieve eisenpakket was in essentie opgesteld door een figuur als Houvenaghel, die – hoe pragmatisch ook in zijn aanpak – toch een vrij radicale antiklerikaal bleef. Niettemin sprak zijn programma ook gematigde figuren aan, precies omwille van dat opbouwende karakter. Het is daarom niet verwonderlijk dat figuren als een Van Acker en een Vanderpoorten zich in deze beweging konden terugvinden. Het programma van de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* sloot volkomen aan bij het *prudent leadership* van de aankomende Vlaamse elite van de liberale en de socialistische partij, omdat het met zijn constructieve eisen goed kon worden ingepast in de distributieve logica van de pacificatiedemocratie. De nieuwe, op expansie gerichte desiderata lieten immers de spreekwoordelijke *donnant-donnant* toe, die voorheen, met het traditionele vrijzinnige verzet tegen de subsidiëring van het confessioneel onderwijs, om evidente redenen onmogelijk was geweest. Het belang hiervan is niet te onderschatten. Het bewuste programma was inhoudelijk immers determinerend voor het schoolpolitieke ruilproces van 1937 rondom de wetten Marck, Missiaen en Vanderpoorten, waarvan we elders al de specifieke betekenis hebben kunnen toelichten.

Deze specifiek Vlaamse inbreng in het discours en in de politieke praxis van de voordien dominant Franstalige vrijzinnigheid – die trouwens ook sterk aan Franse modellen à la Ferry en Combes refereerde – getuigde onmiskenbaar van een relatieve verschuiving van haar zwaartepunt naar het Noorden. Zij was een uiting van wat men zou kunnen omschrijven als een geleidelijk op autonome basis groeiende Vlaams-vrijzinnige tegen-cultuur. Het dynamische pragmatisme van haar georganiseerde vertaling zou voornamelijk na de tweede wereldoorlog definitief vorm krijgen. In verdere analyses van het schoolconflict, en naar alle waarschijnlijkheid ook van de levensbeschouwelijke kwestie in het algemeen, zal terdege rekening moeten worden gehouden met de invloed van deze groep Vlaamse vrijzinnigen op het globale perspectief, dat de linkerzijde naderhand formuleerde tegenover deze politieke breuklijn.

Une contribution flamande à l'action laïque autour de la question scolaire dans les années trente: des "Vrienden van het Officieel Onderwijs" à l' "Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel Onderwijs".

PAR
JEFFREY TYSENS

Résumé

Après la première guerre mondiale, l'opposition laïque à la nouvelle politique scolaire de la gauche n'était bien organisée qu'en Wallonie et à Bruxelles. En Flandre, il fallut attendre le début des années trente pour voir se former réellement cette opposition. Elle donna lieu à la naissance d'un nouveau mouvement qui fut généralement défini comme les "Vrienden van het Officieel Onderwijs". Il est remarquable que cette nouvelle tendance se développa hors des centres urbains traditionnels et qu'elle fut dès lors portée par des laïques de villes de province et de petites communes rurales, où le parti catholique dominait encore la scène politique. La Flandre-Occidentale tenait manifestement la corde dans cette évolution. C'est en effet à l'intérieur de la minorité laïque combattante et en plus assez importante de cette province que la première organisation flamande autonome pour la défense de l'enseignement officiel se développa. Cette structure provinciale s'appuyait sur un équilibre interne entre socialistes et libéraux rigoureusement respecté.

Honoré Houvenaghel, l'animateur, traduisit la nouvelle approche politico-scolaire du jeune mouvement des "Vrienden van het Officieel Onderwijs" en direction de la scène politique. Cette nouvelle vision était étroitement liée au problème de l'enseignement officiel dans les régions à caractère plutôt rural, comme la Flandre-Occidentale: là-bas, la question scolaire tournait d'abord et surtout autour de la présence de l'école officielle comme telle. Le subventionnement de l'enseignement catholique constituait par conséquent un problème secondaire. Le programme à court terme, à savoir l'expansion de l'enseignement primaire et secondaire

officiel dans les régions où il était absent, occupait la place centrale. A cet effet, c'est l'argument du libre choix du père de famille qui fut mis à l'avant-plan, tout comme les catholiques le firent afin de défendre le système de subventionnement. Par l'entremise des congrès d'été des "Vrienden van het Officieel Onderwijs" de Flandre-Occidentale, cette liste d'exigences bénéficia d'un écho et d'un nombre d'adeptes grandissants dans le reste de la Flandre. Initialement, ces adeptes se trouvaient également dans des milieux laïques non-urbains avec un fond politique, social et culturel comparable. Vers la fin des années trente, cela mena à la naissance de ligues provinciales dans toute la Flandre. En 1939, ces ligues provinciales furent englobées par l' "Algemeen Verbond tot Bevordering van het Officieel Onderwijs" (A.V.B.O.).

Le programme des "Vrienden van het Officieel Onderwijs" possédait un potentiel politique assez grand, précisément en raison de son caractère constructif. Il n'est dès lors pas étonnant que des figures modérées tels Van Acker et Vanderpoorten pouvaient eux aussi se retrouver dans ce mouvement. Le programme des "Vrienden van het Officieel Onderwijs" se joignait bien au "prudent leadership" de l'élite flamande montante des partis libéraux et socialistes. Les desiderata axés vers l'expansion permettaient en effet une politique d'échange, politique qui aurait été impossible avec l'opposition traditionnelle contre le subventionnement de l'enseignement confessionnel. Cela était important, car le contenu du programme en question était déterminant pour le processus d'échange politico-scolaire de 1937 autour des lois Marck, Missiaen et Vanderpoorten.

The Flemish contribution to the secularist action concerning the school question in the thirties: from the *Vrienden van het Officieel Onderwijs* to the *Algemeen Verbond ter Bevordering van het Officieel Onderwijs*

BY
JEFFREY TYSENS

Summary

After the First World War the secularist opposition against the new school policy of the left was well organized only in Wallonia and Brussels. In Flanders it took until the early thirties for a similar opposition to arise. Out of this came a new movement generally described as the *Vrienden van het Officieel Onderwijs* (Friends of Public Education). It is remarkable that this new trend developed outside the traditional urban sites; rather it was carried by secularists from provincial towns and smaller rural municipalities, that were politically dominated by the catholic party. West-Flanders was clearly ahead in this evolution. Within the combative and quite substantial secularist minority of this province the first autonomous Flemish organisation in defence of public education came into being. The provincial structure was supported by a strict maintenance of the internal balance between socialists and liberals.

The inspired Honoré Houvenaghel lifted the new school strategy of the young movement to the political scene. Its new viewpoint was closely related to the issue of public education in rural areas like West-Flanders: the school question here was in the first place a matter of the presence of a public school institution as such. Grants to the catholic education therefore constituted a secondary problem. Elementary was the short-term program, i.e. expansion of lower and secondary public education to those regions where it was lacking. To this goal the free choice of the head of the family was stressed, similar to what the catholics were doing in defence of the granting system. Through the summer congresses of the West-Flemish *Vrienden van het Officieel Onderwijs* these demands were

enjoying an ever growing support in the rest of Flanders. At first these adherents sprung from the same non-urban secularist environment with similar political, social and cultural backgrounds. By the end of the thirties this had led to provincial unions in the whole of Flanders. In 1939 these provincial unions were gathered into the *Algemeen Verbond tot Bevordering van het Officieel Onderwijs* (General Union in Support of Public Education).

The program of the *Vrienden van het Officieel Onderwijs* was potentially quite powerful through its constructive orientation. As such it is hardly surprising to find moderate politicians as Van Acker and Vanderpoorten in support of this movement. The program of the *Vrienden van het Officieel Onderwijs* was linking up to the *prudent leadership* of the liberal and socialist parties. The expansive demands allowed an exchange policy that would have been impossible if the traditional resistance against the granting of the confessional schools were to be maintained. An important aspect since this program turned out determinant to the trading proces concerning school policy surrounding the bills of Marck, Missiaen and Vanderpoorten in 1937.